

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ЈЕЗИЧКЕ ГРЕШКЕ У ПИСМЕНИМ РАДОВИМА ПРИЈЕДОРСКИХ ОСНОВНОШКОЛАЦА

МАСТЕР РАД

Ментор:

Проф. др Дијана Црњак

Кандидат:

Милена Анђић

Бања Лука, октобар 2024.

UNIVERSITY OF BANJA LUKA
FACULTY OF PHILOLOGY

LANGUAGE CONFLICTS IN THE WRITTEN EXAMES OF PRIJEDOR PRIMARY SCHOOL STUDENTS

MASTER'S THESIS

Mentor:

prof. dr Dijana Crnjak

Candidate:

Milena Anđić

Banja Luka, oktobar 2024.

Ментор: Др Дијана Црњак, редовни професор, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет

Наслов мастер рада: Језичке грешке у писменим радовима приједорских основношколаца

Резиме: Рад представља преглед уочених језичких омашки у писменим радовима приједорских основношколаца. У највећем обиму уочене су претпостављене језичке грешке које се огледају у омашкама при писању рефлекса јата, састављеном и растављеном писању ријечи, непоштовању правила гласовних алтернација, употреба зареза у сложеним реченицама. Осим ових које су се издвојиле као најобимније, уочене су и оне које се односе на писање малог и великог слова, растављање ријечи на крају реда, неизговарање, односно неписање одређених гласова (вокала, глас х) и писање гласова гдје им није мјесто – глас Ј. Свака језичка грешка је у раду разријешена и образложена. Дата су основна граматичка и правописна правила. Детаљније су образложене оне језичке појаве које се чешће срећу у писању и говору, без обзира на то да ли су у већем или мањем обиму потврђене у ученичким радовима.

Кључне ријечи: језичке грешке, писмени радови, приједорски основношколци, правопис, граматика, фонетика, морфологија, лексика, синтакса, рефлекс јата, мало и велико слово, састављено и растављено писање ријечи, растављање ријечи на крају реда, гласовне промјена и односи, интерпункција, зарез.

Научна област: хуманистичке науке

Научно поље: језик и књижевност

Класификциона ознака према CERIF шифрарнику: H004

Тип одабране лиценце Креативне заједнице: CC BY-NC

Mentor: Dr. Dijana Crnjak, full professor, University of Banja Luka, Faculty of Philology

Title of the master's thesis: Language conflicts in the written exams of Prijedor primary school students

Abstract: The paper presents an overview of observed language errors in the written works of elementary school students from Prijedor. The largest number of assumed language errors were observed, which are reflected in mistakes when writing flock reflexes, assembled and disassembled writing of words, disobeying the rules of voice alternations, and the use of commas in complex sentences. Apart from those that were singled out as the most extensive, those related to writing lower and uppercase letters, separating words at the end of the line, not saying or not writing certain sounds (vocals, voice h) and writing sounds where they don't belong - voice J. Every language error is resolved and explained in the exam paper and connected with basic grammar and spelling rules. Those linguistic phenomena that are more often encountered in writing and speaking are explained in more detail, regardless of whether they are confirmed to a greater or lesser extent in student works.

Keywords: language mistakes, written exams, Prijedor elementary school students, spelling, grammar, phonetics, morphology, lexicon, syntax, flock reflex, lowercase and uppercase letters, compounds and broken word writing, separating words at the end of the line, phonetic changes, punctuation, commas.

Scientific area: The Humanities

Scientific field: Language and literature

Classification code according to the CERIF codebook: H004

Type of the selected license of the Creative community: CC BY-NC

САДРЖАЈ

УВОД	6
НАЈЧЕШЋЕ ГРАМАТИЧКЕ ГРЕШКЕ У ПИСМЕНИМ РАДОВИМА ПРИЈЕДОРСКИХ ОСНОВНОШКОЛАЦА.....	8
ФОНЕТИКА.....	8
МОРФОЛОГИЈА	12
ЛЕКСИКА	15
СИНТАКСА	17
НАЈЧЕШЋЕ ПРАВОПИСНЕ ГРЕШКЕ У ПИСМЕНИМ РАДОВИМА ПРИЈЕДОРСКИХ ОСНОВНОШКОЛАЦА.....	22
РЕФЛЕКС ГЛАСА ЈАТ (Ђ)	22
САСТАВЉЕНО И РАСТАВЉЕНО ПИСАЊЕ РИЈЕЧИ	25
ПИСАЊЕ СЛОВА Х	32
ПИСАЊЕ СЛОВА Ј	34
ВЕЛИКО СЛОВО	36
РАСТАВЉАЊЕ РИЈЕЧИ НА КРАЈУ РЕДА	41
ЈЕДНАЧЕЊЕ ПО ЗВУЧНОСТИ	44
УПРОШЋАВАЊЕ СУГЛАСНИЧКИХ ГРУПА И ГУБЉЕЊЕ СУГЛАСНИКА.....	45
ИНТЕРПУНКЦИЈА (ЗАРЕЗ)	46
ЗАКЉУЧАК	59
ПРЕГЛЕД ЈЕЗИЧКИХ НЕДОУМИЦА.....	62
ЛИТЕРАТУРА	68
БИОГРАФИЈА.....	69

УВОД

Предмет истраживања овог рада, како и сама тема каже, јесу најчешће језичке грешке у писменим радовима приједорских основношколаца. У свакодневној комуникацији са ученицима увиђа се да они све мање пажње посвећују правилној употреби матерњег језика у говору, а након увида у њихове писмене радове, уочена су најчешћа огрешења о књижевну норму матерњег језика и у писаној форми. Потреба да се на језичке грешке укаже произилази не само из неупитне потребе да се укаже на значај очувања матерњег језика као главног показатеља идентитета човјека, него и да се очува његова чистота. Осим тога, практична корист коју ученици могу да имају, нарочито у тренутку када се буду интензивније припремали за полагање мале матуре на крају основног школовања, јесте то да им рад може послужити као својеврстан преглед најчешћих језичких грешака, али и као подсјетник на основна граматичка и правописна правила.

Грађу за овај рад представљају писмени радови ученика од шестог до деветог разреда основне школе. У обзир нису узимани радови који су оцијењени негативном или најнижом пролазном оцјеном, јер сваки добар наставник при оцјењивању рада узима у обзир више параметара, гдје је језички ниво само један од њих. Код таквих радова језичке грешке су врло честе и они су на врло ниском језичком нивоу, па стога овакви радови нису ни релевантни за језичку анализу. Уз овакву селекцију, у грађу су уврштени писмени радови око сто двадесет ученика. На увид су узимане свеске за писмене радове. С обзиром на то да је *Наставним планом и програмом* предвиђено да се у току школске године ураде четири писмене задаће, анализирано је око петсто ученичких писмених радова. Пошто се неке грешке понављају, у рад је уврштен по један примјер за одређену језичку појаву.

Рад је организован тако што су језичке грешке подијељене на граматичке и правописне. У оквиру дијела *Најчешће граматичке грешке у писменим радовима приједорских основношколаца* говори се о фонолошким, морфолошким, синтаксичким и лексичким грешкама. Стилистичким грешкама овај рад се није бавио. С обзиром на узраст ученика сматрамо да је незахвално и, донекле, ирелевантно говорити о стилистичким грешкама. У оквиру дијела *Најчешће правописне грешке у писменим радовима приједорских основношколаца* говори се о рефлексу јата, писању малог и великог слова, састављеном и

растављеном писању ријечи, растављању ријечи на крају реда, гласовним промјена и односима (уколико ови случајеви нису били примјеренији за граматичке грешке), те интерпункцији, гдје се акценат ставља на зарез.

Језичке грешке који су пронађене у ученичким радовима дате су тако што је италиком наведена реченица или дио реченице у којем је грешка пронађена. Грешка је подвучена, а разрјешење је дато поред примјера, у загради. Сваки примјер или група примјера који су настали дјеловањем исте језичке појаве прокоментарисани су и доведени у везу са граматичким или правописним правилима наше књижевне норме.

На крају рада, ради прегледности, дат је попис језичких недоумица које су уочене у ученичким радовима. Примјери су дати редослиједом којим су изложени у раду и у облику у којем су пронађени. У преглед нису уврштене омашке у растављању ријечи на крају реда, као ни реченице које су примјери за омашке у коришћењу зареза.

НАЈЧЕШЋЕ ГРАМАТИЧКЕ ГРЕШКЕ У ПИСМЕНИМ РАДОВИМА ПРИЈЕДОРСКИХ ОСНОВНОШКОЛАЦА

Грамматика је наука која описује структуру језика, утврђујући његове гласовне, обличне, творбене и реченичне особине. Обично се дијели на фонетику (са фонологијом), морфологију, творбу ријечи и синтаксу. Грамматика је скуп правила о језичким јединицама: гласовима, облицима, ријечима, реченицама и њиховима дијеловима (Станојчић, Поповић 2000: 5). Дио овог рада који се односи на граматичке грешке и недоумице подијељен је по угледу на подјелу саме грамматике: фонетика, морфологија, синтакса и лексика.

ФОНЕТИКА

Фонетика (према грчком *phōnē*) представља дио науке о језику који проучава гласове и њихове промјене (Станојчић, Поповић 2000: 29). Фонолошки систем савременог српског књижевног језика обухвата 30 фонема, 25 сугласника (неслоготворних фонема) и 5 самогласника (слоготворних фонема: *a, e, u, o, y*). Фонема *p* јавља се и као слоготворна и као неслоготворна, зависно од окружења у ком се налази. Уколико се налази међу сугласницима, *p* има слоготворна својства. У зависности од окружења у којем се нека фонема нађе, може доћи и до замјене једне фонеме другом, што се најчешће дешава код промјенљивих ријечи на крају њихове основе, нпр. *дјечак – дјечаци*, *књига – књижица*, *врабац – врапци* и сл. Овакво смјењивање гласова у ријечи при промјени њеног облика или при творби назива се *гласовном алтернацијом* (према латинском *alternatio*, што значи смјењивање, односно мијењање). Алтернација се остварује у гласовној структури ријечи, у промјени облика ријечи и у творби ријечи (Станојчић, Поповић 2000: 43). Наш језик познаје више гласовних алтернација, неке од њих су: једначење по звучности, једначење по мјесту творбе/изговора, палатализација, јотовање, губљење сугласника, непостојање *a*, промјена *l* у *o*, превој вокала.

Како је циљ овог рада указати на језичке грешке, односно недоумице у писменим радовима ученика, под фонолошке грешке уврштена су сва она огрешења о гласовне промјене и гласовне односе, као и све друге грешке које се манифестују у виду

неизговарања, а онда и неписања одређених гласова у појединачним ријечима, као и уметања гласова гдје им није мјесто.

- Изостављен глас:

- ... осто сам сâм (остао);
- ... наишо сам на дрво (наишао);
- Цијели час нас је засмијаво (засмијавао);
- Дошо је час математике (дошао).

Сусрећемо се са класичним примјерима *асимилације самогласника* код самогласничке скупине *ао* на крају ријечи у облицима радног глаголског придјева мушког рода у једнини. Ова дијалекатска појава тече регресивно, односно други слог утиче на први (на примјер: дошао > *дошоо > *дошо). На овај начин настају некњижевни, а у народном говору веома раширени облици.

- Никада нисам видио нешто вако (овако);
- Одмах на улазу дочекала ме је његова жена престављајући се (представљајући);
- Жене у патријархалној култури и традицији (патријархалној).

Поред афезе (изостављања самогласника на почетку слога), гдје је изостављено иницијално *о* – *вако*, имамо изостављање сугласника у средини ријечи, односно упрошћавање сугласничке скупине *дс* и *рх*. Упрошћавање сугласничке скупине *дс* није ријетка појава. Иако је у ученичким радовима потврђен само примјер *престављајући се*, неријетко се чује и *срество* умјесто *средство*, *осуство* умјесто *одсуство* и сл. Ријеч патријарх, одн. *патијархалан*, страног је поријекла, а сугласничка група *рх* није у духу нашег језика, па није необично да се јави упрошћавање и ове групе.

Код појаве изостављања гласова јасно је да имамо на дјелу тежњу сваког језика ка економичности, односно да се што мање енергије и „материјала“ утроши да би се исказала жељена мисао. Ипак, у наведеним примјерима ова појава доводи до нарушавања језика и огрешења о књижевну норму, тако да је потребно уложити труд да се избјегну грешке у

самом говору, а послије и у писању. Нарочито је потребно да се ученицима скрене пажња на поменуте неправилности.

- Уметнут глас:

- Узео сам бицикло (бицикл);
- Навечер, када завршим све своје обавезе, пустим папагаја да мало пролети (навечер);
- Када смо стигли, на ајродрому нас је чекао тетак Марк (ајродрому);
- У јесен саздријевају многи плодови (сазријевају).

Овдје имамо неколико примјера додавања фонема тамо гдје им није мјесто. Код ријечи *бицикл*, врло често се у разговорном језику чује *о* на крају ријечи. С обзиром на то да је ријеч страног поријекла, ово је покушај прилагођавања стране ријечи нашем језичком осјећају. Ипак, рјечници српског језика¹ не биљеже *бицикло* као исправан облик. Правопис Матице српске каже да „Треба тражити да прилагођено писање остане у јасном односу према изворноме и да се од њега не удаљава више него што је неопходно...” (Пешикан и др. 2010: 174). Код примјера *навечер* имамо уплив кроатизма, рјечници биљеже облик *навече*.² *Ајродром* представља покушај разбијања хијата *ае* додавањем фонеме *ј*³, гдје би се очекивало да се добије облик *ајеродром*, међутим, овдје наилазимо на облик *ајродром*, гдје се вокал *а* изгубио.

- Гласовне алтернације:

- На тренутак су ме потсјетили на мој други разред (подсјетили);
- ... само је битно да је тај неко онакав какав се претставља (представља);

¹ Потврде су тражене у следећој литератури: *Речнику српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2011; *Правописном речнику српског језика* Милана Шипке, Нови Сад: Прометеј, 2010; *Речнику језичких недоумица* Ивана Клајна, Београд: Школска књига, 2004; *Правопису српског језика* Митра Пешикана, Јована Јерковића и Мате Пижурице, Нови Сад: Матица српска, 2010.

² Исто

³ Више о фонему *ј* речено је у дијелу рада *Најчешће правописне грешке у писменим радовима приједорских основношколаца*, гдје смо се детаљније позабавили овом језичком појавом.

- Свака генерација отступа од претходне (одступа);
- Идеали представљају оне који нас потстичу да наставимо даље (подстичу);
- ... и ако на неко вријеме одпутујемо, она треба бити у нашим срцима (отпутујемо);
- Током вожње причали смо једни с другима и исчекивали стајање аутобуса (ишчекивали);
- ...сједишите хрвацких краљева (хрватских);
- У нашем сталном трагању за великим тренуцима (треницима).

Једначење по звучности јесте гласовна промјена у којој се, најчешће на морфемској граници, одн. коријену ријечи, дешава озвучавање или обезвучавање сугласника. Као што знамо, постоји седам сугласничких парова по звучности (б–п, г–к, д–т, ђ–ћ, з–с, ж–ш, ц–ч) и три сугласника (ф, х, џ) који немају свој звучни пар, али изазивају обезвучавање звучног сугласника ако се нађе испред њега. Ова гласовна промјена је регресивна, што значи да други сугласник дјелује на први. Код спојева *дс* и *ди*, као и у *ђс* у ријечи *вођство*, једначење по звучности се не врши. Од ове гласовне одступа се и кад неких ријечи страног поријекла, нпр. Вашингтон, Редфорд, драгстор и сл. (Пипер, Клајн 2017: 32). У радовима ученика нашли смо четири примјера гдје одступање од једначења по звучности није уважено: *потсјетили*, *претставља*, *отступа*, *потстичи* и примјер кад гласовна промјена није примијењена: *одпутујемо* (звучно *д* налази се испред безвучног *п*). Код облика *исчекивали* имамо случај да је једна гласовна промјена извршена, али није реализована друга, за коју се остварио услов: *из + чекивали > исчекивали > ишчекивали*. Испред безвучног *ш* нашло се звучно *з* које је условило једначење по звучности, што је ученик и примијенио. Међутим, *ч* које стоји иза *с* условљава једначење сугласника помјесту творбе. Када се зубно *с* нађе испред *ч*, *џ*, *ћ*, *ђ*, *љ* или *њ*, умјесто њега изговара се палатални сугласник *ш* (Пипер, Клајн 2017: 33). Другу гласовну промјену ученик није уважио.

Код примјера *хрвацких* гласови *т* и *с* слили су се у *ц*. По начину творбе *ц* спада у групу сливених безвучних сугласника и има вриједност гласа сливеног од елемената [t] и [s] (Пипер, Клајн 2017: 23), па је наш ученик спој *тс*, који представља крај морфеме *хрват-* и почетак суфикса *-ски*, стопио у *ц*: *Хрват + ски > хрватски > *хрвацки*.

У примјеру *тренутцима* није извршена дисимилација (разједначавања) сугласника, која представља фонетску промјену чији је циљ да се избјегне нагомилавање истих или сличних сугласника у непосредном додиру. Када се експлозивни зубни сугласник *t* нађе испред сливених зубних сугласника *ц* и *ч*, он ће се изгубити: *тренутак* + *има* > *тренутакима* > *тренуткима* (непостојано *a*) > *тренутцима* (друга палатализација, *к* испред вокала предњег реда *и*) > *треницима* (дисимилација).

МОРФОЛОГИЈА

Морфологија (грч. *morphē* – облик и *lógos* – ријеч, говор, наука) дио је науке о језику који проучава ријечи, њихове врсте, облике и грађења. Под термином морфологија подразумијевамо и систем облика једног језика (Станојчић, Поповић 2000: 65). Морфема је једна од основних језичких јединица у српском језику и представља најмањи дио ријечи који има неко значење. Морфеме су састављене од фонема и могу бити удружене у сложене дијелове ријечи (Пипер, Клајн 2017: 48).

- Неправилна творба:

Према начину настанка имамо *просте ријечи*, оне које се не могу раставити на мање дијелове који би имали значењску или обличку везу са другим ријечима, које нису постале од других ријечи или биле мотивисане њима, али представљају грађу за творбу других ријечи (Станојчић, Поповић 2000: 131). Ријечи које су настале неким творбеним поступком дијеле се на *изведене* (састављене од коријена ријечи и једаног или више афикса) и *сложене ријечи* (састављене од двије основе са спојним вокалом или без њега, а могу се комбиновати и са афиксима) (Пипер, Клајн 2017: 219). Приликом творбе ријечи пролазе одређене трансформације, које условљавају и језичке појаве. Честе су омашке приликом творбе изведених и сложених ријечи, а у ученичким радовима смо наишли на неке од честих грешака:

- ... они не желе да помагају другима (помажу);
- ... зато што смо живили један поред другог (живјели);
- У плаву боју као небо бојала је шљиве (бојила);
- ... читаоц се пријатно насмије (читалац);
- Средње је висине и мало је пуни (пунији);
- То је била незаборављива авантура (незаборавна);
- Моја збуњеност и изненађеност била је неописљива (неописива).

У прва три примјера која смо пронашли у радовима ученика јавља се неправилна творба, односно неправилно грађење глаголских облика. Презент глагола *помагати* гласи 1. л. јед. *помажем*, 2. л. јед. *помажеш*, 3. л. јед. *помаже*, 1. л. мн. *помажемо*, 2. л. мн. *помажете*, 3. л. мн. *помажу* (а не **помагају*). Презент се гради тако што се на презентску основу додају наставци 1. л. јед. -м, 2. л. јед. -ш, 3. л. јед. -е, 1. л. мн. -мо, 2. л. мн. -те, 3. л. мн. -у/-ју/-е. Глагол *помагати* припада врсти глагола чији се инфинитив завршава на -ати, а презент на -ем, па се на споју основе и суфикса дешава јотовање (Пипер, Клајн 2017: 190), зато имамо: *помагати* > *помаг* + *јем* > *помажем*, *помаг* + *јеш* > *помажеш*, *помаг* + *јемо* > *помажемо*, *помаг* + *јете* > *помажете*, *помаг* + *ју* > *помажу*.

Инфинитив глагола који се јавља у другом примјеру гласи *живјети*, а не *живити*.⁴ Шипка у свом *Правописном речнику српског језика*, у дијелу који говори о ијекавском и екавском изговору јата, даје објашњење:

„Је испред *о* најчешће се преглашава у глаголском придеву радном мушког рода једнине (*живјети* – *живје* + *о* > *живјео* > ***живио***, *хтјети* – *хтје* + *о* > *хтјео* > ***хтио***, *вољети* – *воље* + *о* > *вољео* > ***волио***, *бољети* – *боље* + *о* > *бољео* > ***болио*** и сл.), док у осталим облицима једнине и множине нема прегласа, па они правилно гласе: *живјела*, *живјело*, мн. *живјели*, *живјеле*, *живјела*; *хтјела*, *хтјело*, мн. *хтјели*, *хтјеле*, *хтјела*; *вољела*, *вољело*, мн. *вољели*, *вољеле*, *вољела*; *бољела*, *бољело*, мн. *бољели*, *бољеле*, *бољела* – све као и у инфинитиву: *живјети*, *хтјети*, *вољети*, *бољети*.“⁵

⁴ Милан Шипка, *Правописни речник српског језика*, Нови Сад: Прометеј, 2010, стр. 281.

⁵ Исто, стр. 1354.

Из овог објашњења јасно видимо како се преглашавају облици мушког рода радног глаголског придјева када се *је* нађе испред *о*. Иако смо у радовима нашли примјер *живили*, много чешће у говору и писању наилазимо на *хтјео*. С обзиром на то да је творбено сродан примјеру који смо пронашли, и да се често чује овај неправиан облик, битно је да и њега поменемо.

Гладол *бојала* такође је последица неправилне творбе глагола. *Боја* је турцизам који се одомаћио у нашем језику наустрб старог израза *маст* или германизма *фарба* (Скок 1971: 182; Шкаљић 1966: 146, 147). Од именице *боја* суфиксалном творбом, додавањем суфикса *-ити* на граматички наставак, добија се глагол бојити: *боја* = ген. јед. *бој-е* > *бој* + *ити* > *бојити*.

Именице мушког рода које се завршавају на суфикс *-лац* (суфикс за вршиоца радње) овакав облик имају само у номинативу једнине и генитиву множине, а у свим другим падежима завршава се на *-оц*. Ово је због тога што се непостојано *а* јавља само у номинативу једнине и генитиву множине, а у осталим падежима *л* испред *ц* прелази у *о* (нпр. ном. јед. *читалац*, дат. јед. *читаоцу*). Иако се често чује *читаоц*, *гледаоц*, *мислиоц* и слично, ови облици ни у ком случају нису правилни (Пипер, Клајн 2017: 40, 77).

Придјев *пуни* није толико чест и тиче се грађења компаратива. Правилна компарација гласи: *пун* + *-ији* > *пунији*. Међутим, овдје је дошло до изостављања *ј*, а затим су се два *и*, која су се нашла једно до другог, асимилувала у дуго *и*: *пунији* > **пунии* > **пунѝ*. Овдје је битно напоменути и то да је у питању придјев са једносложном основом која се завршава на самогласник *н* и има кратки самогласник – пун, компаративни наставак је *-ији* и нема промјену на крају основе (Пипер, Клајн 2017: 135).

Облици *незаборављива* и *неописљив* представљају омашку у суфиксалној творби придјева. Суфикс *-ив* јавља се и као *-љив*, који готово увијек означава типичну особину или понашање, док се суфиксом *-ив* чешће изражава могућност извршења радње коју означава глагол у основи (Пипер, Клајн 2017: 236). Наведени примјери исказују могућност, односно немогућност извршења радње коју означава глагол у основи. Овдје имамо префиксално-суфиксалну творбу, гдје се префиксом *не-* негирају придјеви. Негирају се најчешће придјеви са суфиксом *-ив* (нпр. *неупоредив*, *неизљечив*, *недопустив*). С обзиром на наведено, исправи облици ученичких примјера јесу: *незаборавна* и *неописив*.

- Аорист:

- *Биле смо на обали, кад одједном угледашмо велики брод* (угледасмо);
- *Сви дограбисмо оружје и нападошмо је* (нападасмо);
- *Кренушмо на острво и понесошмо главу као награду* (кренусмо, понесосмо);
- *Једног дана одлучишмо да се вратимо кући* (одлучисмо);
- *СТИГОШМО на плажу* (стигосмо).

Није ријетка појава неправилне употребе облика аориста у првом и другом лицу множине. Као што знамо, аорист је прошло вријеме које означава радњу која се десила непосредно прије тренутка када се о њој говори. Гради се од глагола свршеног вида додавањем наставка на инфинитивну основу. Код глагола који у инфинитиву завршавају на *-ти*, а основа на самогласник, наставци су: јед. 1. *-х*, 2. *-ø*, 3. *-ø*, мн. 1. *-смо*, 2. *-сте*, 3. *-ше*. Код глагола на *-сти* и *-ћи* аористна основа се подудара са основом у 3. л. мн. презента (нпр. *појести*: *појед-у*, *испећи*: *испек-у*). Изузетак су глаголи чија се основа у презенту завршава на *-н* послвије сугласника. У аористу овог *-н* нема. Када се основа завршава на сугласник, наставци за аорист су: јед. 1. *-ох*, 2. *-е*, 3. *-е*, мн. 1. *-осмо*, 2. *-осте*, 3. *-оше*. Испред наставка *-е* долази до палатализације (нпр. јед. 1. *подиг-ох*, 2. *подиж-е*, 3. *подиж-е*; мн. 1. *подиг-осмо*, 2. *подиг-осте*, 3. *подиг-оше*) (Пипер, Клајн 2017: 170, 171). Аналогично према трећем лицу множине, често се и у првом и другом лицу множине чује *ш* у наставцима за аорист. Стога и у примјерима које смо нашли у радовима ученика налазимо наставке *-ошмо* или *-шмо* за прво лице множине.

ЛЕКСИКА

Лексикологија (од грч. *lexikon* – рјечник и *logia* – наука) представља дио науке о језику која проучава ријечи као основне јединице именовања. За разлику од морфологије и творбе ријечи, које ријеч посматрају са граматичког и морфемског гледишта, у лексикологији и

лексика (све ријечи једног језика) и лексема (ријеч) проучавају се са гледишта индивидуалних значења ријечи, са гледишта састава лексике књижевног језика и са гледишта сфере употребе лексике у општем књижевном језику. Са ова три аспекта уско је повезано проучавање понашања ријечи – фразеологија, као и поријекло ријечи – етимологија (Станојчић, Поповић 2000: 165).

- Угледам се на моју мајку из више разлога (своју);
- Жена је удајом постајала власништво њеног мужа (свога);
- Када смо дошли у наше куће (своје);
- Мама је причала о њеном дјетињству (свом);
- Морамо знати нашу прошлост (своју);
- Мој сан је да играм за клуб из мог града (свог);
- Не сјећам се мојих предака (својих);
- Били су срећни због њиховог успјеха (свог);
- Отишла сам код мојих родитеља (својих);
- Не обраћају пажњу на људе око њих (себе).

Примјери лексичких омашки у ученичким радова, а на које се врло често наилази код свих говорника нашег језика, тичу се употребе повратно-присвојне замјенице за свако лице *свој*, *-а*, *-е*. Повратно-присвојна замјеница *свој*, *-а*, *-е* одликује се одсуством номинатива, јер се никада не употребљава у служби субјекта, а има исти облик за једину и множину (Станојчић, Поповић 2000: 98). Ова замјеница указује на припадност лицу које је у реченици означено граматичким субјектом. Замјеница *свој* може се употријебити и када се не односи на субјекат, у одређеном броју устаљених конструкција као „дати сваком своје“, „ставити сваку ствар на своје место“, „све у своје вријеме“ и сл. (Ивић и др. 2007: 154).

Важно је напоменути да средњи род замјенице *сав* гласи *све*, па имамо *све* вријеме, *све* село, *све* троје, и сл. Замјеница *сво* не спада у стандардни језик. У падежима мушког и средњег рода ова замјеница има облике *свег(а)* и *свем(у)*, а не *свог* и *свом* (Ивић и др. 2007: 128).

Као што видимо из примјера, веома често се умјесто повратно-присвојне замјенице за свако лице употребљавају присвојне (посесивне) замјенице које означавају припадност првом, другом или трећем лицу једине или множине: *мој, -а, -е, твој, -а, -е, његов, -а, -о, њен, -а, -о, наш, -а, -е, ваш, -а, -е, њихов, -а, -о*. Овдје наилазимо и на случај гдје је умјесто повратно-присвојне замјенице употребљен генитив множине личне замјенице *они*.

СИНТАКСА

Синтакса (грч: *syn* – са, заједно и *taxis* – ред, распоред) јесте дио граматике који изучава синтаксички систем неког језика, односно принципе на основу којих се ријечи формирају у реченице као цјеловите јединице усмене или писане комуникације (Станојчић, Поповић 2000: 189). *Реченица* је минимална језичка јединица која може имати самосталну комуникативну функцију. Може бити у свом пуном облику или сведена на једну ријеч. Реченица која је исказана (изговорена или написана) у конкретној говорној ситуацији, са одређеним комуникативним циљем јесте *исказ*. *Синтагме* су групе ријечи које су обједињене у исту реченичну функцију. Ријечи и синтагме учествују у конституисању реченичне структуре и та конституентска функција јесте њихова примарна функција (Пипер и др. 2005: 25–31).

У ученичким радовима највише је огрјешења о деклинацију, односно приједлошко-падежне конструкције. Наишли смо и на примјере конструкције „без да“, а прокоментарисали смо и употребу глагола *требати*.

- Конструкција „без да“:
 - *Сви ми смо склони доносити брзе судове и одлуке без да се потрудимо схватити разлоге нечијих поступака* (а да не);
 - *Послије подне на улици би били постављени чуњеви и ми бисмо се могли тамо дружити без да аутомобили пролазе* (а да не).

У наведеним примјерима употребијена је конструкција *без да* умјесто везника супротних реченица – *а*. Везник *а* изражава разлику у садржају двије или више реченица које су у напоредном односу у оквиру сложене реченице. Супротне реченице са везником *а* у споју са *да не* имају додатно значење прекораченог ограничења, односно, друга реченица казује оно што се десило мимо очекивања која су исказана првом реченицом, нпр. Слаже *а да не* трепне. У савременом српском књижевном језику погрешно је употребљавати везнички израз *без да* (Пипер, Клајн 2017: 485).

- Деклинација:

- *Код неког насеља између Приједора и Бања Луке* (Бање Луке или Бањалуке);
- *Тата је некад радио, а некад је био кући* (био је код куће);
- *... и рекла ми да погледам у собу од гусара* (гусарева соба);
- *... али смо одједном чули сирену од брода* (сирена брода);
- *На јесен долази и рођендан од мог друга* (рођендан мог друга);
- *Све више се препознаје потреба за равноправности полова* (за равноправношћу);
- *Она ми даје добре савјете у вези школе* (у вези са школом);
- *Ишли су на отворено море гдје су се борили са бродовима* (бродовима);
- *За награду сам добила морску храну са којом нисам била задовољна*; (којом нисам била задовољна);
- *Тада је Марко дошао са бициклом* (бициклом);
- *Са маштом можемо пловити колико год желимо* (маштом, помоћу маште);
- *Она се сматра као чувар Атине* (сматра се чуварем).

Честа је омашка код деклинације назива града Бања Лука када се пише као двочлани назив. Бања у називу Бања Лука није именица која би означавала љечилиште, него посесивни придјев који означава да нешто припада бану (титула владара).⁶ Лука означава обалу, односно плодну њиву уз ријеку.⁷ „Стари посесивни придјев на -*јь* бањ очувао се само у топонимији: *Бања Лука, Бањ двор* (мјесто у жупи Бочаци код Косиња у Лици), *Бандо*, ген.

⁶ Више погледати у *Речнику српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2011, стр. 60.

⁷ Исто, стр. 642.

Бандола (н мјесто њ је због асимилације према *д*), *Банбрдо* мјесто **Бање брдо*. Иначе је данас посесивни придјев само *банов* у књижевном и саобраћајном говору и у топонимији“ (Скок 1971: 104). Значење назива града Бања Лука јесте банова лука, односно њива. Подробније објашњење налазимо и код Стевановића у *Савременом српскохрватском језику* у дијелу у којем говори о суфиксима:

„наставком *-ј* градили су се данас одвећ ретки придеви: *Ивањ, Јовањ, Никољ*, који се још употребљавају у овоме облику једино уз именицу *дан*, с којом спојени данас у сложенице означавају одређене народне празнике: *Ивањдан, Јовањдан, Никољдан*, као и у називима *Бања Лука* и *Кнешпоље*, где смо у придевском делу за облик мушког рода имали *бањ* и *кнеж*, који су значили исто што и *банов* и *кнежев*. Сви наведени придеви, и уколико је још било њима сличних, постали су додавањем овог некадашњег посесивног наставка (*-јъ, -ја, -је*) на основу имена овог појма, обично лица коме се припадање казује...” (Стевановић 1986: 540–541).

Правилна деklinација назива града Бања Лука када се пише двочлано гласи: ном. јед. *Бања Лука*, ген. јед. *Бање Луке*, дат. јед. *Бањој Луци*, акуз. јед. *Бању Луку*, вок. јед. *Бања Луко*, инст. јед. *Бањом Луком*, лок. јед. *Бањој Луци*.

Врло често гријешу се при упореби *приједлога* уз *надеже*. У реченици *Тата је некад радио, а некад је био кући* имамо омашку која се тиче *просторног генитива*, гдје је умјесто израза *код куће* у значењу „у свом дому“, употријебљен израз *кући*. Приједлог *код* обавезан је уз именицу *кућа* када желимо да кажемо да се налазимо или да се нешто налази „у дому“, односно „у кући“ (Пипер и др. 2005: 147). Гријешу се и код *посесивног генитива*. Посесивни генитив одговара на питање *чији?* и јавља се без приједлога, а с приједлогом *од* врло ријетко (нпр. *Читала је књигу Церонима Селинџера „Ловац у ражи“*, али и: *Читала је књигу „Ловац у ражи“ од Церонима Селинџера*). Примјери које смо пронашли у ученичким радовима *рођендан од мог друга* и *сирена од брода* исправно је писати: *рођендан мог друга* и *сирена брода*, док примјер *соба од гусара* треба писати *гусарева соба* (Пипер, Клајн 2017: 339, 340).

У примјеру *Све више се препознаје потреба за равноправности полова* имамо *инструментал* с *приједлогом* *за* и именицу на *-ст* која припада трећој врсти деklinације. Именице треће деklinације на *-ст* у инструменталу имају наставак *-ју*, што доводи до јотовања, а затим и до једначења по мјесту изговора (Пипер, Клајн 2017: 90). Зато

инструментал једнине именице *равноправност* гласи *равноправношћу*: *равноправност* + *ју* > *равноправностју* > *равноправношћу* > *раноправношћу*.

Конструкција у *вези школе* представља грешку која је честа. Уз „везу“ се користи генитив умјесто инструментала с приједлогом. Веза се успоставља „с неким“ или „с нечим“, па уз „везу“ обавезно долази приједлог *са* и именица у инструменталу (Фекете 2005: 285).

Врло често се гријеши код приједлога *с(а)* код инструментала средства. У ученичким радовима пронађено је више таквих примјера (*борили су се са бродовима; награда са којом нисам била задовољна; Марко је дошао са бициклом; Са машином можемо пловити колико год желимо*). Инструментал средства одговара на питања *чиме?*, *помоћу чега?* и слично, тако да се употребљава искључиво без приједлога *с(а)* (Пипер, Клајн 2017: 379, 380). Исправно је: *борили су се бродовима; награда којом нисам била задовољна; Марко је дошао бициклом; Машином (помоћу машине) можемо пловити колико год желимо*.

У реченици *Она се сматра као чувар Атине* грешка је направљена код именског дијела предиката. Правилно је користити инструментал без приједлога: *Она се сматра чуварем Атине*.

- Глагол *требати*:

- *Мислим да би сада требали да размишљамо о својој будућности* (бисмо, требало да размишљамо);
- *...али то не значи да не требамо пружити шансу једни другима* (не треба да пружимо).

Примјећујемо код првог примјера неправилан облик помоћног глагола бити у аористу – ми *би*, који треба да гласи *бисмо* (1. лице множине), а затим у оба примјера и глагол *требати* у личном облику, иако је у питању дионичко *требати*. Глагол *требати* има два основна значења: *нецеситативно* – означава потребу коју неко има за неким или нечим и *дионичко* – означава потребу да се нешто учини. *Нецеситативно требати* може бити употребљено лично или безлично. Када се употребљава лично, слаже се са граматичким

субјектом у лицу, броју, падежу (нпр. *Требају ми лијекови*), а када се употребљава безлично, налази се у облику трећег лица једнине или средњег рода (нпр. *Требало му је више новца*). *Дионичко требати* употребљава се безлично јер се допуњава зависном реченицом у чијем је предикату глагол са значењем нужне радње (Пипер, Клајн 2017: 164), па имамо: *треба*, *требало је*, *требаће*, *требало би*, који долазе уз *да* + *презент*. Узевши у обзир претходно наведено, исправано је: *Мислим да би сада требало да размишљамо о својој будућности и ...али то не значи да не треба да пружимо шансу једни другима*.

НАЈЧЕШЋЕ ПРАВОПИСНЕ ГРЕШКЕ У ПИСМЕНИМ РАДОВИМА ПРИЈЕДОРСКИХ ОСНОВНОШКОЛАЦА

РЕФЛЕКС ГЛАСА ЈАТ (Ћ)

Глас Ћ није се очувао ни у једном словенском језику као посебан глас, умјесто њега налазимо различите рефлексе (Николић 2005: 42). „Основна је вредност јата у српскохрватском била неправи дифтонг *je*, који је могао: а) изгубити прву компоненту и прећи у *e* (екавски говори); б) још више затворити другу компоненту и прећи у *i* (икавски говори); в) развити прву компоненту и прећи у потпун дифтонг *ie*, *je* (јекавски говори)“ (Бошковић 1999: 39).

Српски књижевни (стандардни) језик има два равноправна изговора: екавски и ијекавски. Разлика се заснива на замјени старог вокала „јат“ и то представља једину разлику између екавске и ијекавске верзије српског језика. Однос између екавске и ијекавске замјене огледа се у следећем:

1. Екавском дугом *e*, које води поријекло од дугог јат, одговара ијекавско *ije* (нпр. *цвет* – *цвијет*, *свећа* – *свијећа*, *увек* – *увијек*, *лек* – *лијек*).
2. Екавском кратком *e*, које води поријекло од кратког јат, одговара ијекавско *je* (нпр. *мера* – *мјера*, *лето* – *љето*, *дело* – *дјело*, *девојка* – *дјевојка*).
3. Екавском дугом *e* одговара ијекавско *je* у случајевима када је дошло до накнадног дужења (нпр. у ген. мн.: *вера* – *вјера*, *колена* – *кољена*, *медведа* – *медвједа*; испред групе сугласника код које је најчешће на првом мјесту неки од сонаната *н, л, љ, р, в*: *сенка* – *сјенка*, *равномерно* – *равномјерно*, *недељни* – *недјељни*; ријечи одмила: *дева* – *дјева*).
4. Екавском кратком *e* одговара ијекавско *и* (нпр. испред *ј*: *вејати* – *вијати*, *грејати* – *гријати*, *умеју* – *умију*, *двеју* – *двију*; испред *о* насталог од *л* на крају слога, односно ријечи: *видео* – *видио*, *желео* – *желио*, *хтео* – *хтио*, *цео* – *цио*).

5. У кратким слоговима иза групе сугласника чији је задњи члан *p* неутрализована је разлика између екавског и ијекавског изговора – замјена јата је *e* (нпр. *брегови*, *грешник*, *огрев*, *зрети*, *стрелица*, *црепови*) (Пешикан и др. 2010: 22–24).

Код рефлекса јата ученици врло често гријеше. Издвојени су примјери који се најчешће јављају:

- ... а доњета им је једна вјера у једног Бога (донијета/донесена);
- Душко се вољео правити важан (волио).

У облицима *доњета* и *вољео* имамо јотоване које је проистекло из непоштовања основних правила када је рефлекс јата у питању. Умјесто *ије* у првом и *и* у другом примјру, имамо *је*, које је јотовало претходни сугласник: *донета* > **донјета* > **доњета* и *волео* > **волјео* > **вољео*. Исправни облици гласе *донијета* (или *донесена*) и *волио* (уп. т. 1 и т. 4 овог поглавља).

- Њене су очи боје неба, а осмјех јој освјетљава цијелу собу (осмијех);
- Сваки дан се труди да ми обезбједи све што ми треба (обезбиједи);
- Заувјек ћу је вољети и цјенити све што чини за мене (заувијек, цијенити);
- Сви смо били срећни и равномерно подјелили плијен (подијелили);
- Мајка нам зимницу прави, а тата дрва сјече (сијече);
- Воли да посјећује градове као што су Бањалука, Бјељина, Мостар, Сарајево (Бијељина).

Наведени примјери показују да умјесто рефлекса *ије* ученици често погрешно употребљавају рефлекс *је*. Истиче се назив града Бијељина, гдје се често чује Бјељина (врло често и са крткузлазним акцентом на *e*), што доводи и до скраћивања слога и погрешно употријебљеног рефлекса гласа јат. Дакле, исправан назив града јесте Бијељина.⁸

- Након тога ми је рекао да постоје ходајући црвено-црни цвијетови (цвјетови);
- Моје су књиге моје оружије (оружје);
- Да будеш добар човијек, не мораш бити јак (човјек);
- ... ипак нађу ријешење (рјешење);

⁸ Милан Шипка, *Правописни речник српског језика, са правописно-граматичким саветником*, Нови Сад: Прометеј, 2010, стр. 100.

- *Слиједећа* дестинација био је Нови Сад (сљедећа);
- ... и једва чекам *следеће* (сљедеће).

Супротно претходним, у овим примјерима се јавља *ије* гдје би требало да стоји *је*. Занимљив је придјев *следећи* (ек.), гдје у ијекваској варијанти говорници овај облик често користе непромијењен – *следећи*, или као *слиједећи*, који у оваквом облику има сасвим друго значење (глалолски прилог садашњи). Овај придјев у ијекавској варијанти гласи *сљедећи*, јер *ј* из рефлекса *је* јотује *л* па имамо: *следећи* > *слједећи* > *сљедећи*, док се као глаголски прилог (садашњи) искључиво јавља облик *слиједећи* (Пешикан и др. 2010: 28).

- *Само иди низ водопад и видићеш* кућу (видјећеш);
- *Гусари су излетили* и кренула је битка (излетјели);
- *Али Ушки се свидјео* Душко (свидио);
- ... кажем свима „лаку ноћ“ и *заспем* (заспим).

У овим примјерима на мјесту гласа јат јавља се *и*. Ијекавска варијанта глагола *видети* гласи *видјети*, а не *видити*, тако да је недопустив и облик футура I *видићеш* (2. л. јед.). Исправно је *видјећеш*. Слично је и са глаголом *излетети*, који у ијекавској варијанти гласи *излетјети*, па и 2. л. множине перфекта гласи *излетјели* (Пешикан и др. 2010: 280). Инфинитив глагола *свидети* у ијекваској варијанти гласи *свидјети*, али радни глаголски придјев гласи *свидио*, јер се *је* испред *о* преглашава у *и* (Шипка 2010: 1013). Омашком у рефлексу гласа јат некад се промијени значење ријечи. Велика је разлика у значењу глагола *заспем* и *заспим*. Глагол *заспем* је 1. л. јед. презента од глагола *засути*. Ако желимо исказати стање сна, онда кажемо *заспим*, од глагола *заспати* (Пешикан и др. 2010: 321).

- *Када сам дошла овде* (овдје);
- *Од малена сам волио ићи код бабе и деде* (дједа).

Неријетко се неке екавске варијанте чују и у ијекавском говорном подручју. Често наилазимо на *следећи* умјесто *сљедећи*, *овде* умјесто *овдје*, *деда* умјесто *дјед*, *две* умјесто *двје* и сл. Како је већ наведено, само у кратким слоговима иза групе сугласника чији је задњи члан *р* неутрализована је разлика између екавског и ијекавског изговора и замјена јата јесте *е* (нпр. *брегови*, *грешник*, *огрев*, *зрети*, *стрелица*, *црепови*) (Пешикан и др. 2010: 22–

24). Исправан облик омашке код показне замјенице *овде* у ијекавској варијанти гласи *овдје*, а именица *деда* гласи *дјед*.

САСТАВЉЕНО И РАСТАВЉЕНО ПИСАЊЕ РИЈЕЧИ

Норма српског језика налаже да се *састављено* пишу сложенице, *с цртицом* полусложенице, а *одвојено* спојеви двију или више ријечи, односно синтагме. Имамо четири основна принципа за распознавање да ли су се ријечи спојиле у сложеницу:

1. Спој има ново значење, другачије од значења саставних дијелова (нпр. „напољу“ није исто што и „на пољу“).
2. Један од саставних дијелова се не јавља у самосталној употреби (нпр. пољопривреда – не постоји засебна ријеч „пољо“).
3. Први дио је непромјенљив (нпр. свијетложут – „свијетло-“ се не мијења).
4. Нагласак је јединствен, тј. у цијелом споју је наглашен само један слог (Ивић и др. 2007: 98, 99).

С обзиром на то да има специфичних проблема који су везани за поједине граматичке категорије, правопис је ову материју нормирао по врстама ријечи. По узору на *Правопис*,⁹ а сходно примјерима које смо пронашли у ученичким радовима, грађа је организована по врстама ријечи, с тим да је као засебна категорија издвојена проблематика писања одричне рјечице *не*.

- РЈЕЧИЦА НЕ:

Одрична рјечица *не* пише се увијек одвојено од глагола, изузев у три случаја – *нећу* (*нећеш, неће, нећемо, нећете, неће*), *немам* (*немаш, нема, немамо, немате, немају*) и *немој*

⁹ Исто.

(немој, немојмо, немојте). Рјечица *не* спојено се пише у облицима *трпног придева* и других *попридевљених глаголских облика* и у творби *глаголских именица* и *изведених прилога* (Пешикан и др. 2010: 92).

Глаголи:

- ... и несмије заборавити (не смије);
- ... јер ми неби могли живјети без чисте природе (не би, односно овдје – не бисмо);
- ... непратећи пут којим су они ишли (не пратећи);
- Ја сам убрзала чисто да непосумња (не посумња);
- ... говорио је да неради ништа (не ради);
- „Неплачи, не бој се“, рекао сам ја (не плачи);
- ... али мени то несмета (не смета);
- Рекла ми је да је незаслужујем (не заслужујем).

Омашке код писања *негације* уз глагол врло су честе, како уз *пунозначне глаголе*, тако и уз *помоћне глаголе*. Међу наведеним примјерима само једаном се јавља састављено писање негације уз помоћни глагол (*неби* које треба да се пише радвојено, *не би*, односно уз поменуто лице *не бисмо*).

Придјеви:

- Због не написане адресе деда никада неће добити писмо (ненаписане);
- ... не жељене нуспојаве (нежељене);
- Његова увјерења су била чврста и не уништива (неуништива);
- ... не битно да ли је у питању рукомет, фудбал, кошарка или нешто друго (небитно);
- ... готово је не могуће постићи (немогуће);
- ... како имају не искварене унуке (неискварене).

У прва два примјера имамо *глаголски придјев трпни* (*ненаписане* и *нежељене*) и *праве придјеве* (*неуништива*, *небитно*, *немогуће*, *неискварени*).

Именице:

- Сви се хвале својим не знањем (незнањем);
- Они су мој штит против туге и мач против не правде (не правде).

Међу омашкама писања негације код именица имамо једну глаголску именицу (незнање) и именицу неправда.

• ГЛАГОЛИ:

Правопис налаже да се само у *футуру* глагола на *-ти* спајају енклитички (скраћени) облици помоћних глагола: ја *ћу знати* – *знаћу*, ти *ћеш знати* – *знаћеш* и сл. Код глагола на *-ћи* постоји само сложени футур: он *ће доћи* – *доћи ће*, ја *ћу изаћи* – *изаћи ћу* и сл. И у осталим случајевима глаголске енклитике пишу се одвојено: он је знао, знао би, дошла си и сл. Повратна рјечица *се* сажима се са *је* у облицима перфекта: он се бојао (а не: он је се бојао), док сажимање изостаје уз замјеничке енклитике *ме* и *те*: неко *ме је видио*, увијек *те је помињала* (Пешикан и др. 2010: 91).

- *Маштала сам о томе како ће мо ићи на базен* (ћемо ићи);
- *Само тако ће те успјети* (ћете успјети);
- *...када би сте некоме рекли* (бисте рекли);
- *И тако крену смо* (кренусмо);
- *Путоват ћемо седам дана* (путоваћемо);
- *Доћиће на брод* (доћи ће);
- *Покушала сам се попети на кров небили видјела своју кућу* (не би ли);
- *Он ју је ухватио и питао јели добро* (је ли, односно да ли је).

Битно је поменути и аорист помоћног глагола *бити*: 1. л. јед. *бих*, 2. л. јед. *би*, 3. л. јед. *би*, 1. л. мн. *бисмо*, 2. л. мн. *бисте*, 3. л. мн. *бише*, као и *презент* енклитичких облика помоћног глагола *хтјети*: 1. л. јед. *ћу*, 2. л. јед. *ћеш*, 3. л. јед. *ће*, 1. л. мн. *ћемо*, 2. л. мн. *ћете*, 3. л. мн. *ће* (Станојчић, Поповић 2000: 119), јер ученици често направе омашку и раставе облике за прво и друго лице множине аотиста **би смо*, **би сте* и презента **ће мо*, **ће те*, као што

видимо у прва четири примјера. Примјер *путоват ћемо* тиче се саме творбе *футура првог* у српском језику: „Прост облик *футура I-ог* настао је додавањем енклитичких облика пом. глагола *ћу, ћеш, ће* . . . на окрњени инфинитив *пѣват-*: певат- + *ћу*, певат- + *ћеш* . . . → *певаћу, певаћеш* . . . , при чему је сугласник *т* из окрњеног инфинитива испао јер се већ садржи у артикулацији африкате *ћ*.“ (Станојчић, Поповић 2000: 121). Иако Станојчић у напомени наводи да се конструкција *инфинитив* на *-ти* + *енклитички* облик *презента помоћниг* глагола *хтјети* (*ћу, ћеш, ће, ...*) правописом некад толерисала, а касније да је сматрана стилском категоријом (Станојчић, Поповић 2000: 121), Шипка у *Правописном речнику српскога језика* наводи да су исправни само облици *бићу, радићу* и сл. (Шипка 2010: 1388). У српском језику 1. л. мн. *футура првог* глагола *путовати* гласи *путоваћемо*. Када се *футур први* гради од глагола који се у инфинитиву завршава на *-ћи*, он је увијек сложени глаголски облик, нпр. *доћи* – ја *ћу доћи* или *доћи ћу* (Станојчић, Поповић 2000: 121). Код примјера *небили* имамо двије језичке појаве и обје се тичу спојеног, односно растављеног писања рјечи. Прва омашка јесте писање одричне рјечице *не* уз глагол (*би*), а затим писање рјечице *ли*, која се, такође, пише одвојено од глагола. Ако је рјечица *ли* повезана с карактером реченице или с глаголом, пише се одвојено: *Да ли долазиш? Учиш ли? Је ли шако? – Не би ли ми то учинио, неће ли доћи, дивна ли дана, догоди ли се тако* и сл. (Пешикан и др. 2010: 94).

- ПРИЛОЗИ И ПРИЈЕДЛОШКИ СПОЈЕВИ:

- *Од кад* сам дошла у школу (боље откада);
- *Мама и тата* су рекли да је то *уреду* (у реду);
- *И ако* смо несташни, она има разумијевања (иако);
- *Било* нам је *све једно* (свеједно);
- *На дрвећу* није било *ни мало* лишћа (нимало);
- *Ми* смо *идаље* најбоље другарице (и даље);
- ...које се ненормално понашају *за рад* нечије пажње (зарад);
- *Сањим* идем скоро сваки дан (са њим);

- *Самном* сједи Милош (са мно́м);
- ...али у тих пар секунди дошао је *ксеби* (к себи);
- ...али *безобзира* на понашање (без обзира).

Када говоримо о правилима састављеног и растављеног писања прилога и приједлошких спојева, наилазимо на доста тешкоћа, јер није увијек лако оцијенити да ли одређени предлошки спој треба писати одвојено или састављено. Према општем начелу требало би да је писање одвојено ако се значење обију ријечи чува, а спојено ако се значење мијења: Није се макао *с мјеста*. / Дођи *смјеста* (одмах). Приједлоге *до* и *од* уз прилоге за вријеме можемо писати и спојено и одвојено: *од када* и *откад(а)*, *од сада* и *одсад(а)*, *од тада* и *отад(а)*, *до тада* и *дотад(а)*, *до сада* и *досад(а)*, *од онда* и *одонд(а)* и сл. Прилошки спојеви *за + кад(а)*, *за + онда* и *за + тада* пишу се редовно одвојено, јер увијек имају значење временске намјене. Веза предлога *за* са *сад(а)* могу се писати или одвојено или спојено, у зависности од значења: спојено када *засад(а)* значи „у ово вријеме“, „у овом тренутку“, „овог часа“, „сад“ (нпр. *Засад(а)* се добро сналазимо. – Нећемо те мењати *засад(а)*.) и одвојено када је наглашена (временска) намјена, у смислу „за овај моменат“, „за извјесно вријеме“ (нпр. Нешто за *сад(а)*, а нешто за касније, али: Пристајем да то разграничимо, али само за *сада*). Спојено се пишу прилози: *довече*, *навече*, *увече*, *предвече*, *изјутра*, *ујутро* и *ујутру*, *прекосутра*, *прекјуче*, али одвојено – *до јутрос*, *од јутрос*, *до синоћ*. Прилошки изрази *до подне*, *по подне*, *послије подне*, *прије подне* пишу се одвојено, а као именичке сложенице спојено – забавно *поподне*, тога *пријеподнева* итд. Не спајају се ни многе друге приједлошке везе с именицама: *без везе*, *без сумње*, *без обзира*, *без престанка*, *без шале*, *на поклон*, *на преклоп*, *на прескок*, *на несрећу*, *на часак*, *на примјер*, *на силу*, *низ воду*, *до малочас*, *до малоприје*, *од почетка*, *од памтивјека*, *у сусрет* и сл. Спојено писање подразумијева ново значење: *довиђења*, *додуше*, *донедавно*, *допола*, *задуго*, *закратко*, *изблиза*, *издалека*, *издаље*, *набоље*, *наглас* (*чита наглас*, али: *изашао је на глас*), *напамет* (*учи напамет*, али: *паде ми на памет*, тако и *на ум*), *унакрст*, *унеповрат*, *унедоглед*, *упола* итд. Одвојено се пишу предлошке везе с личним замјеницама: *преда мно́м*, *пода мно́м*, *нада мно́м*, *преда ме*, *са мно́м*, *за мно́м*, *с њим*, *преда се* итд. Састављено се пишу везници *мада* и *иако* у допусном значењу, нпр. *Положио је иако се није надао*, али у споју *и* и условног везника *ако* одвојено: *И ако ти кажем, има да послушаш* (Пешикан и др. 2010: 94–97).

- ЗАМЈЕНИЦЕ:

- *У прошлости жене нису имале право на скоро ништа* (скоро ни на шта);
- *Никада нисаким нећу* (ни са ким);
- *Неби је мијењао ништа на свијету* (не би, ни за шта);
- *...које ни један народ не може имати* (ниједан).

Неодређене замјенице које су сложене са *ни-* или *и-*: *нико, ништа, никоји, никакав, ничији* и *ико, ишта, икоји, икакав, ичији, иједан* пишу се састављено, осим у склоповима *(н)иједан једини, (н)и један ни други*. Ако се ове замјенице употребљавају с приједлогом, он долази између првог и другог дијела сложене замјенице, па се пишу три ријечи: *ни о коме, ни са чим, ни у једном тренутку, знате ли и за кога, ни у чему, ни за шта*, осим приједлога *без*, који их не раздваја: *без икаквих средстава, без икога, без ичега* (Ивић и др. 2007: 106; Пешикан и др. 2010: 89). Дакле, једини исправни облици замјеница које су пронађене у ученичким радовима јесу: *ни на шта, ни са ким, ни за шта, ниједан*.

- ПРИДЈЕВИ:

- *Нај драже ми је када га изнесемо напоље* (најдраже).

Сложени придјевии пишу се састављено ако означавају јединствен појам, нпр. *народноослободилачки, блискоисточни, научнофантастични*. Када означавају везу или однос два самостална, некад и међусобно супротстављена појма, сложени придјевии се пишу са цртицом: *енглеско-српски (рјечник), културно-умјетнички* и сл. или састављено: *књижевноисторијски, српскохрватски* и сл. И придјевии за боје могу да се пишу и састављено и са цртицом. Састављено се пишу нијансе: *тамножут, свијетлоплав, зеленкастоплав* и сл., а са цртицом се означава напоредност боја: *црно-бијели, плаво-жути, црвено-црни* и сл. Спојевии придјева с равноправним односом, са значењем напоредности или супротстављености, пишу се с цртицом: *природно-математички факултет, македонско-грчка граница, културно-историјски споменици* и сл. Састављено се пишу придјевске и именичке сложенице чији је први дио *мало-, много-, ниско-, високо-, веле-, ново-, опште-*: *малољетник, многопоштован, нископродуктиван, висококвалитетан, велетрговина*,

нивоосновани, општепознат и сл. Када се прва ријеч посебно наглашава, ови спојеви се могу писати и растављено: *много поштовани, високо цијењени* и сл. (Ивић и др. 2007:102–105; Пешикан и др. 2010: 86, 87). О писању одричне рјечице *не* већ је речено у засебном одјелку овог дијела рада.

У ученичким радовима наишли смо само на омашку у писању суперлатива. Само *описни* придјеви познају поређење, које се заснива на степену заступљености особине која се придјевом означава. Систем облика поређења заснива се на *позитиву* (основном придјеву), *компаративу* (првом степену поређења) и *суперлативу* (другом степену поређења). Позитив означава основни облик придјева, нпр. Ана је *марљива* ученица. Компаратив је први степен поређења и означава да је нека особина у вишем својству него она означена позитивом, нпр. Ана је *марљивија* ученица од Сање. Компаратив се добија додавањем наставка за компарацију на основу придјева: *-иј* + наставци за род и број (м. р. ј. *-и*, ж. р. ј. *-а*, ср. р. ј. *-е*, м. р. мн. *-и*, ж. р. мн. *-е*, ср. р. мн. *-а*). Сперлатив је други степен поређења и означава да је нека особина у највећем степену испољена: Ана је *најмарљивија* ученица у разреду. Облици суперлатива добијају се додавањем префикса *нај-* на облике компаратива: *најмарљивија, највиши, најстарије, најновији*, и сл. (Станојчић, Поповић 2000: 94–96). Префикс *нај-* не може да функционише као самостална морфема и увијек га пишемо спојено с придјевом (компаративом).

- БРОЈЕВИ:

- ... који се прије двадесетпет година борио... (двадесет (и) пет)
- Био је један девето годишњи дјечак по имену Вања. (деветогодишњи)

Вишечлани бројеви (основни, редни или збирни) и збирне бројне именице пишу се растављено: *три хиљаде пет стотина шездесет један, сто четрдесет седми, двадесет тројица* и сл. Облици *двјеста, триста, шестсто* итд. пишу се одвојено, а облици *двије стотине, три стотине, шест стотина* одвојено. Састављено се пишу именичке и придјевске изведенице од вишечланих бројева: *деветстопедесетогодишњица, двадесетпетогодишњак, једна двадесеттрећина, двадесетодневни, четрдесетосмочасовни, тридесетпетметарски* итд. Уколико се бројеви пишу *цифрама*,

оне се од другог дијела сложенице одвајају *цртицом*: *13-мјесечни*, *80-годишњица* и сл. Облици *једанпут*, *двапут*, *трипут*, ..., као и *одједанпут*, *ниједанпут* и сл., пишу се састављено, док се одвојено пишу *вишечлани бројеви чији је последњи члан један*, уз редне бројеве и заменице: *тридесет (и) један пут*, *сто (и) један пут*, *први пут*, *стоти пут*; *неки пут*, *који пут*, *овај пут*, *понеки пут* и сл. Облик пута увијек се пише одвојено: *два пута*, *четири пута*, *десет пута*, *сто тридесет (и) два пута*; *много пута*, *неколико пута*, *овог(а) пута* (Ивић и др. 2007: 89, 90; Пешикан и др. 2010: 105).

ПИСАЊЕ СЛОВА Х

„Према стању у осталим словенским језицима, сугласник *х* је у нас релативно слабо заступљен, а у већем дијелу српских народних говора уопште га нема“ (Шипка 2010: 1360), „он се или губи или замјењује другим гласовима“ (Пешикан и др. 2010: 30). Вук није сматрао да у своју азбуку треба да унесе знак за *х* јер на њега није наилазио у њему познатим народним говорима, а нема га ни у првом издању *Рјечника* из 1818. године. Ни у својим другим списима није га употребљавао све до 1836. године, када се први пут појављује у *Српским народним пословицама*. Вук је сугласник *х* почео да пише, иако га није изговарао, тек након што је наишао на његов изговор у Дубровнику, Боки Которској и југозападној Црној Гори. Осим у наведеним крајевима, *х* се јављало и код муслимана из Босне и Херцеговине (Стојановић 1986: 142). У писању и изговору гласа *х* основно је правило да се пише и изговара тамо гдје му је по етимологији и мјесто:

1. *хљеб*, *храна*, *храст*, *махати*, *прах*, *смијех*;
2. *хвала*, *хвалити*, *схватити*, *ухватити*;
3. у ген. мн. придјева, замјеница и бројева: *младих*, *старих*, *мојих*, *наших*, *десетих*, *петих*;
4. у гл. облицима: *видјех*, *скочих*, *чух* (у аор.), *рађах*, *читах*, *говораху*, *рађаху*, *читаху* (у имперф.), *радио бих* (у потенцијалу) итд. (Пешикан и др. 2010: 30).

Од овог правила дозвољена су одступања у неколико случајева:

1. Умјесто *x* јављају се *j* и *v* као једини правилни облици у сљедећим ријечима: *марва*, *твор*, *бува*, *мува*, *аждаја*, *проја*, *промаја* и сл.
2. Дублети су: *уво* и *ухо*, *глув* и *глух*, *сув* и *сух*, *леја* у ек. а у ијек. *лијеха*, *чоја* и *чоха*, а облицима *снаха* и *кухиња* треба давати предност у односу на фамилијарно *снаја* и разговорно *кујна*.
3. Српском језичком стандарду не припадају варијанте с неизворним *x*: *xрђа*, *xрђав*, *xрђати*, *xрвати се*, *xрвање*, *xрвач* и сл., већ су једино исправни облици: *рђа*, *рђав*, *рвати се* и сл. (Шипка 2010: 1360–1361; Пешикан и др. 2010: 30–32).

У ученичким радовима наилазимо на сљедеће примјере:

- ...људи који би продали све због материјални ствари (материјалних);
- ... који се истиче од други (других);
- Све је више искварени људи (искварених);
- ... од мали ногу, па све до сад (малих);
- ...која укључује пуни девет година (пуних);
- Од први дана (првих);
- То је огњиште мојих предака, њихови синова и мојих родитеља (њихових);
- Тренутак када треба да пређем пјешачки да би дошла до парка (бих дошла);
- Вољела би да јесен вјечно траје (вољела бих);
- Кад год би дошао, помагао би им (бих дошао, помагао бих);
- Кад дођем из школе, одма цвркуће од радости (одмах);
- ...сватимо да је то било једно лијепо доба (схватимо).

Ученици највише гријеше код употребе *генитива* *множине* придјева, замјеница и бројева и код *потенцијала*, односно првог лица једине *аориста* помоћног глагола *бити*. Исправни облици наведених примјера неизоставно су: *материјалних*, *других*, *искварених*, *малих*, *пуних*, *првих*, *њихових*; *бих*, *одмах*, *схватимо*.

ПИСАЊЕ СЛОВА *Ј*

Сонант *ј* меки је предњонепчани глас, по артикулацији врло близак самогласнику *и*. Из његових артикулационо-акустичких особина произилази више посљедица у изговору и у писању појединих ријечи и њихових облика (Станојчић, Поповић 2000: 61). Велике су правописне тешкоће код слова *ј*, јер његов изговор зависи од сусједних гласова у ријечи, нарочито од слова *и*. У сусједству слова *и* готово је немогуће утврдити да ли се *ј* чује или не. Глас *ј* може бити дио структуре ријечи или настаје као прелазни глас између два самогласника. Постоје два основна правила, иако и они имају своје изузетке:

1. Између *и* и вокала *а*, *е*, *и*, у слово *ј* се пише: *дијагноза*, *клијент*, *таксији*, *калијум*, *натријум*, *шпијун* итд.;
2. Између *и* и *о* слово *ј* се не пише: *био*, *фиока*, *камион*, *стадион* и сл. (Ивић и др. 2007: 97; Пешикан и др. 2010: 32).

Први изузетак од основних правила јесу сложенице у којима *и* припада првом саставном дијелу, а у другом дијелу сложенице имамо *а*, *е*, и *у*, па се *ј* не пише: *иако*, *архиепископ*, *приучен* и сл. Између *и* и *о* слово *ј* ће се писати ако постоји у самој основи ријечи: *Србија* – *Србијо*, *змија* – *змијолик*. Други изузетак јесте када *и* долази након самогласника: *каши*, *лаик*, *неимар*, *бифеи*, *интервјуи* и сл. И у овом случају *ј* ће се писати само ако се налази у основи ријечи: *музеј* – *музеји*, *дојити* – *дојиља*, *крај* – *Крајина*, *Грујо* – *Грујица* итд. (Ивић и др. 2007: 97).

Када се нађе између два *и*, слово *ј* се такође пише:

1. ако је дио основе (односно када се ген. јед. испред наставка за облик завршава на -*иј*): *Илија* – *Илији*, *судија* – *судији*; *жири* – *жирији*, *студиј* – *студији*, *кутија* – *кутијица*, *ракија* – *ракијица* и сл.
2. у компаративу придјева (у ном. м. рода јед. и мн.): *веселији*, *милији*, *кроткији* и сл., у облицима замјеница: *чији*, *ничији*, *свачији* и у наставку присвојних придјева: *овчији*, *врапчији*, *гушчији* и сл.

Слово *ј* обавезно се пише у императиву глагола који се у презенту завршавају на *-ијем*: *пиј, пијмо, пијте, налиј, убиј, бриј, шиј; гриј, гријмо, гријте, насмиј* се итд. Иза *љ, њ, ћ, ђ* не може стајати *ј*: *сољу, Подриње, Поуње, ноћу, глаћу* итд. (Пешикан и др. 2010: 35).

Примјери изостављања слова *ј*:

- Она је пуна историских споменика (историјских);
- ... али овај сам догађај издвоила (издвојила);
- ... сви смо отишли своим кућама (својим);
- ... доживљај уз употребу описа и диалога (дијалога).

Примјери писања слова *ј* тамо гдје му није мјесто:

- Он има једанајст година (једанаест);
- Пошто је мој тата каснијо (каснио);
- ... говоријо је да неради ништа (говорио; не ради);
- -... одговоријо сам (одговорио сам);
- Одмах сам устао, умијо се и доручковао (умио);
- Волим перијод кад је јесен (период);
- ... неизоставни дијо локалне кухиње (дио);
- ... традиционално јело (традиционално);
- ... кад је ударијо у прозор, сви смо се препали (ударео).

У прве три омашке имамо изостављање слова *ј* иако је оно дио основе ријечи: *историја* – *историјски, издвојити* – *издвојила, свој* – *својим*. У ријечи *дијалог* глас *ј* се сасвим одређено чује јер се налази у позицији између *и* на првом мјесту и *а, е, у* на другом. Сонант *ј* се прво јавио као међуглас, а онда као глас одређене артикулације (Станојчић, Поповић 2000: 61).

Примјери писања слова *ј* тамо гдје му није мјесто показују оглушење о правило да се *ј* у позицији између *и* и *о* никада не пише. Ако иза *и* долази самогласник *о*, у говору се чује једно врло слабо *ј*: *ви^јолина, ди^јоптрија, ки^јоск, ави^јон*, па се у том положају никада не пише: *виолина, диоптрија, киоск, авион* (Станојчић, Поповић 2000: 61). Тако и примјери који су

примијећени у радовима ученика исправно гласе: *једанаест, каснио, говорио, одговорио, умио, период, дио, традиционално, ударио*.

ВЕЛИКО СЛОВО

У српском језику великим почетним словом пишу се *властита имена*; *прва ријеч у реченици* и *прва ријеч издвојеног дијела текста* (у насловима, натписима, огласима и сл.) и *ријечи из поштовања* односно почаста (пригодна употреба). Сва *властита имена* пишу се великим почетним словом и она могу бити једночлана и вишечлана. Вишечлана се пишу великим почетним словом прве ријечи, остале ријечи малим, осим када су саме по себи *властита имена*. Под *властитим именима* у правописном смислу подразумевају се појединачна жива и митолошка бића, географски и астрономски објекти, државе, административне јединице, установе, удружења, умјетничке групе, хорови, оркестри, историјски догађаји, појединачна дјела (умјетничка, стручна, научна и др.), публикације, патенти, признања и одликовања и сл. (Пешикан и др. 2010: 55–56). Раздвајање појединачног појма од општег основни је критеријум за разликовања *властитих* и *заједничких* именица (апелатива), а тиме и за писање малог и великог почетног слова: *ада* – ријечно острво / *Ада* – острво на Сави, познато купалиште; *вишња*, *дуња* – врсте воћа и цвијећа / *Вишња*, *Дуња* – *властита женска имена*; *окука* – кривина / *Окука* – презиме; *теразије* – вага / *Теразије* – име централног трга у Београду; *запад* – страна свијета / *Запад* – западне земље и њихова друштвени систем и сл. (Шипка 2010: 1334). Врсте *властитих* имена су:

1. *имена људи: лична имена* (Јован, Сања, Ана, Драган), *презимена* (Поповић, Дучић, Шантић), *устаљени надимци* и *имена одмила* (Аца, Дуле, Црни, Беба), *додаци уз имена* (устаљени атрибути, титуле и сл.) *који су саставни дио имена или се употребљавају умјесто њега* (Душан Силни, Урош Нејаки, Иван Грозни, Петар Велики, Јован Јовановић Змај, Сулејман Величанствени, Василије Острошки), *атрибут свети* уз имена светаца, као и *блажени, хазрети* (Свети Сава, Блажени Јеролим, Хазрети Алија).

2. *имена из умјетничких дјела*, „*симболичка*“ *имена личности из јавног дјеловања*: Деда Мраз, Црвенкапа, Сњешко Бијелић, Пипи Дуга Чарапа; Мајка Југовића, Косовка

Дјевојка, Старина Новак, Кир Јања, Фра Брне, Милић Барјактар; Мајка Храброст, Гвоздена Леди.

3. имена *божанстава* и *митолошких бића*: Аполон, Атина, Дајбог, Дијана, Зевс, Јупитер, Марс, Перун, Равијојла (вила), Пегаз (крилати коњ), Луцифер, Мефисто. Називи за божанства у једнобожачким религијама пишу се великим словом (Бог, Јехова, Алах, Буда, Господ, Свевишњи, Богородица), али када имају опште или атрибутско значење, пишу се малим словом (бог Перун, не дао бог, за име бога).

4. имена *небеских тијела* и *сазвијезђа*: Венера, Земља, Марс, Мјесец, Кумова слама, Мала кола и сл. Великим словом пишу се и знаци *зодијака*: Лав, Рак, Вага; Зећ, Коњ, Мајмун. Када имају опште значење (материје, тла, врсте небеског тијела), сунце, земља и мјесец пишу се малим словом.

5. имена *народа, држављана* и *појединих њихових припадника, националних мањина, етничких група* и сл.: Срби, Србин, Српкиња, Ирска, Ирац, Иркиња, Земљанин, Марсовац, Словени, Словен, Роми, Влах, Бањалучанин, Крајишник и сл. Називи који означавају вјерску, расну, антрополошку, идеолошко-политичку, стручну или неку другу припадност пишу се малим словом: православцац, католик, муслиман, црнац, неандерталац, социјалиста, надреалиста, младограмтичар, академик, доктор, амбасадор и сл.

6. *географска* имена – имена држава, аутономних јединица, насељених мјеста, континената, географских и рељефних подручја, вода, именованих земљишних парцела: Република Српска, Грчка, Норвешка; Бања Лука, Београд, Требиње; Африка, Америка, Европа; Банат, Поморавље, Посавина, Равни Котари; Козара, Фрушка гора, Стара планина, Света гора; Атлантски океан, Средоземно море, Скадарско језеро, Врбас и сл. Када су називима придодате оријентационо-информационе одреднице, пишу се малим словом: средња Босна, јужна Француска, источна Херцеговина и сл., али када се називи за стране свијета употребе у значењу друштвено-политичких, економских, геополитичких одређења, пишу се великим словом: Западна Европа, Југозападни Балкан, сиромашни Југ и сл.

7. називи *градских насеља, градских четврти, тргова, улица* и сл.: Баново брдо, Савски вијенац; Теразије, Трг ослобођења, Булевар цара Лазара; Фрушкогорска, Улица Ђуре Јакшића, Улица владике Данила, Улица платана и сл.

8. називи *административних јединица*: Војна крајина, Београдски пашалук, Ваљевска нахија, Доња Саксонија, Град Приједор (друга ријеч у називу пише се великим словом само ако је и сама властито име).

9. устаљена имена *историјских догађаја – ратова, буна и устанака, битака и ратних фронтова, револуција, закључених пактова, мирова и споразума* и сл.: Први балкански рат, Први свјетски рат, Други српски устанак, Сарајевски атентат, Косовска битка, Сремски фронт, Француска револуција, Октобарска револуција, Тројни пакт, Дејтонски споразум, Бечки књижевни договор; Тајна вечера, Дан де, Велики прасак итд.

10. имена *институција, установа, цркава, предузећа, организација и удружења, умјетничких састава, научних школа, спортских организација и клубова, партија и странака, манифестација* и сл.: Народна скупштина Републике Српске, Скупштина општине Приједор; Матица српска, Академија наука и умјетности Републике Српске, Српско народно позориште; Српска православна црква, Епархија бањалучка; Обод, Нолит, Вукова задужбина; Млада Босна, Друштво за борбу против рака; Демократска странка, Српска радикална странка; Вуков сабор, Стеријино позорје и сл.

12. називи *умјетничких, стручних, научних* и сл. дјела, *новина, часописа, закона* и *разних докумената*: Библија, Свето писмо, Таламуд, Куран, Душанов законик, Мирослављево јеванђеље, Горски вијенац, Лабудово језеро (балет), Отац на службеном путу (филм), Породично благо (ТВ серија), Девета симфонија (и IX симфонија), Политика (лист), Сретењски устав, Устав Републике Српске, Закон о основној школи и сл.

13. називи *научних дисциплина* и *школских предмета* (пишу се малим словом: биологија, историја, физика, математика итд., а великим само као (над)наслови у службеној документацији, нпр. у школском дневнику, у наставном плану и програму, у увјерењу односно свједочанству и сл.).

14. имена *разних објеката, грађевина, саобраћајница, споменика, дворана, храмова, гробаља*: Палата правде, Бански двор, Борик (дворана), Газела (мост), Ајфелова кула,

Кинески зид, Зид плача, Високи Дечани, Црква Свете Петка и сл. (Пешикан и др. 2010: 55–73; Шипка 2010: 1333–1349).

Једночлана властита имена пишу се великим словом: Јован, Никола, Марија, Ана, Божић, Бајрам. Писање великог слова први разлику између назива и заједничке именице: Газела (мост), Политика (новине), Данас (новине).

Код *вишечланих* властитих имена стање је комплексније. Великим словом пишу се лична имена са сталним атрибутом: Хајдук Вељко, Џек Трбосек, Војислав Илић Млађи; ликови из умјетничких дјела и фиктивне личности: Мики Маус, Дјед Мраз, Мајка Храброст и друга вишечлана имена људи; имена држава, градова, села: Сједињене Америчке Државе, Совјетски Савез, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Република Српска, Нови Сад, Бања Лука. У осталим случајевима само прва ријеч у називу пише се великим словом: географски појмови: Охридско језеро, Балканско полуострво, Јадранско море; називи из прошлости Блиски исток, Римско царство, Млетачка република, Земља излазећег сунца; називи улица, тргова, грађевина, споменика: Сарајевска улица, Баново брдо, Бањ брдо, Централно гробље, Јелисејска пољана, Трг слободе; називи организација: Српска академија наука и умјетности, Београдско драмско позориште, Фестивал документарног и анимираног филма, Петнаесте олимпијске игре, Сајам пољопривреде; наслови: Основи органске хемије, Концерт за клавир и оркестар, Закон о управном поступку, Версајски уговор. Када је назив неке мање организације укључен у назив веће, оба назива имају прво велико слово: Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, Управа прихода Скупштине општине Приједор, Основна школа „Доситеј Обрадовић“. Када се умјесто пуног назива употребљава само најважнија ријеч, та ријеч се пише великим словом: на овогодишњем Позорју (Стеријином позорју), сарадник Новости (Вечерњих новости), програм Института; Дан Републике, Трг Републике и сл. (Ивић и др. 2007: 109–112).

Великим словом пишу се присвојни придјиви на а *-ов/-ев* и *-ин* настали од властитих имена: Милошев, Анин, Јованов, Маријин и сл. Почетак сваког текста пише се великим словом, наслови и издвојене ријечи и изрази на почетку и крају текста, наслови у спољним рубрикама заглавља табеларних прегледа, тачке дневног реда разних састанака. Велико почетно слово употребљава се и у посебној стилској функцији исказивања почаста,

поштовања, односно нарочитог уважавања (Пешикан и др. 2010: 55–73; Шипка 2010: 1333–1349).

Примјери ученичких омашки у употреби великог слова су:

- *Ишли смо на Фрушку Гору и Сремске карловце* (Фрушку гору, Сремске Карловце);
- *Шетали смо центром гдје се може видјети црква имена Маријиног* (Црква имена Маријиног);
- *У Карловцима можете да видите... фонтану четири лава* (фонтану Четири лава);
- *... имамо богословију светог Арсенија* (Богословију Светог Арсенија);
- *... дестинација археолошки парк Црквине* (Археолошки парк Црквине);
- *... послије тога смо обишли Храм светог Саве* (Храм Светог Саве);
- *Упутили смо се у Музеј града* (Музеј Града);
- *Потом смо отишли на Тврђаву Каштел* (тврђаву Каштел);
- *Такође смо шетали кроз кнез Михајлову* (Кнез Михајлову);
- *Одредите нам је било Ђавољи Вир* (Ђавољи вир);
- *Сана ... има пуно мјеста за купање: кићин, мали рај, жегер итд.* (Кићин, Мали рај, Жегер);
- *... правимо сњешка и гађамо грудвама* (Сњешка);
- *... увид у живот и културу римљана* (Римљана);
- *У њој има пуно градова, планина, ријека, брда, Националних паркова* (националних паркова);
- *... потиче из Далматинске кухиње* (далматинске кухиње).

РАСТАВЉАЊЕ РИЈЕЧИ НА КРАЈУ РЕДА

Растављање ријечи на крају реда унеколико се подудара са растављањем ријечи на слоге. „Слог је гласовна језичка јединица која се остварује једним изговорним (артикулационим) захватом. Може га чинити и један глас, под условом да је то самогласник“ (Станојчић, Поповић 2000: 37). Основна правила растављања ријечи на слоге своде се на следеће:

1. Носилац слога може бити само *вокал* или *сонант* *p*.
2. Према завршетку, слог може бити *отворен* (завршава се на самогласник): а-ви-о-ни, ма-ма, ку-ћа или *затворен* (завршавају се на сугласник): под-јед-нак, леп-тир, куп-љен.
3. Граница слога долази иза самогласника:
 - када се у средини ријечи нађе више сугласника, а на првом мјесту се налазе струјни или сливени, граница ће бити испред те сугласничке групе: ла-ста, по-шта, зви-је-зда;
 - ако се у сугласничкој групи у средини ријечи на другом мјесту нађе неки од сонаната *в, j, p, л* или *љ*, граница слога ће бити испред сугласничке групе: то-пло-та, свје-тлост, до-бро-та.
4. Ако групу сугласника чине два сонанта, граница слога долази између њих: лом-љив, мар-љив, трам-вај.
5. Ако групу сугласника чине праскави сугласник на првом мјесту и неки други сугласник (изузев сонаната *в, j, p, л* или *љ*), граница слога долази између сугласника: леп-тир, лоп-та, сред-ство.
6. Ако је у групи од два сонанта на другом мјесту *j* из *је* које у ријечима ијекавског изговора одговара екавско *е*, граница слога долази испред групе: чо-вјек, жи-вје-ти, го-рје-ти, у-мје-ти.

Напоредо овим правилима који се заснивају на природи гласова (фонетици), постоји и подјела која се назива *психолошка* или *семантичка*, а заснива се на значењу ријечи и карактеристична је за сложене ријечи. О фонетска правила подјеле ријечи на слоге, психолошка подјела се оглушује најчешће када су у питању префикси (*раз-*, *од-*, *из-*, *ис-*) јер

се они осјећају као засебни дијелови ријечи: ра-зљу-ти-ти/раз-љу-ти-ти, о-ду-зе-ти/од-у-зе-ти и-стје-ра-ти/ис-тје-ра-ти (Станојчић, Поповић 2000: 37–38).

Ријеч се преноси у нови ред када посљедња ријеч не може да стане у ред у којем је започета. Ријеч се прекида, поред се ставља цртица и у нови ред се пише други дио ријечи. И за преношење дијела ријечи у нови ред постоје нека основна правила:

1. За разлику од подјеле ријечи на слоге гдје је могуће да посљедњи слог буде само једно слово, правопис налаже да се у нови ред само једно слово никада не преноси (нпр. до-ша-о, ку-пи-о, ми-са-о).
2. Пренесени дио ријечи мора имати бар један слог, што значи да се једносложне ријечи не смију дијелити, без обзира на то од колико слова је састављена.
3. Уколико се у нови ред преноси дио полусложенице, и то тако да се преноси други дио, полусложеничка цртица пише се и на крају првог и на почетку другог реда.
4. У латиници се не растављају двојна слова (*lj, nj, dž*).
5. Кад се сугласник нађе између два вокала, он припада дијелу ријечи који се преноси у нови ред (ва-љати, дје-војка, о-вако, у-садити, мо-лити, са-мица)
6. Ако се на крају реда дијели сугласничка група, крај првог дијела треба да одговара могућем крају, а почетак пренесеног дијела могућем почетку речи (нпр. брат-ство, а не: братс-тво или бра-тство, мач-ји, а не: ма-чји).
7. Посљедње правило тиче се психолошке подјеле ријечи и оно налаже да се сложене ријечи растављају по природи свог настанка (од-водити, под-вући, пред-услов, рас-познати, раз-љутити). Уколико је граница дијелова сложенице замагљена, треба се придржавати општих правила (Пешикан и др. 2010: 152–154).

На крају, у *Правопису*¹⁰ је дата табела сугласничких група које не би требало растављати. Великим словима дате су групе које не треба растављати, а малим словима групе гдје се предност даје растављању, али је прихватљиво и спајање (Пешикан и др. 2010: 154).

¹⁰ Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српског језика*, Нови Сад: Матица Српска, 2010.

									СК	ЗГ	ШК	ЖГ						
									СТ	ЗД	ШТ	ЖД						
									СП	ЗБ	ШП	ЖБ						
КВ	ГВ	ТВ	ДВ						СВ	ЗВ	ШВ	ЖВ	ХВ	—	ЦВ	ЧВ		
КР	ГР	ТР	ДР	ПР	БР	ВР	МР	СР	ЗР	—	—	ХР	ФР	џР	—			
КЛ	ГЛ	ТЛ	ДЛ	ПЛ	БЛ	ВЛ	МЛ	СЛ	ЗЛ	ШЛ	ЖЛ	ХЛ	ФЛ	џЛ	чл			
КЉ	ГЉ	ТЉ	ДЉ	ПЉ	БЉ	ВЉ	МЉ	СЉ	ЗЉ	ШЉ	ЖЉ	ХЉ	ФЉ	џЉ	чљ			
КЈ	ГЈ	ТЈ	ДЈ	ПЈ	БЈ	ВЈ	МЈ	СЈ	ЗЈ	шј	жј	ХЈ	ФЈ	џЈ	чј	РЈ	ијек.	
								СМ	ЗМ	ШМ	ЖМ							
								СН	ЗН	ШН	ЖН							
								СЊ	ЗЊ	ШЊ	ЖЊ							
								СЦ	—	ШЦ	—							
										Шџ	Жџ							
										ШЧ								

ТАБЕЛА 1: Табела сугласничких група које не би требало дијелити при преласку из реда у ред¹¹

У радовима ученика пронашли смо око стотину омашки при преношењу ријечи у нови ред. Наводимо само неке од њих. У загради је дата правилна подјела на слоге, а тамо гдје је претежније, дата је и подјела према природи настанка сложене ријечи (ако се већ не поклапају).

- хуманита-рну (ху-ма-ни-тар-ну)	- нам-јерама (на-мје-ра-ма)
- неуст-рашива (не-у-стра-ши-ва)	- изаб-рала (из-а-бра-ла/иза-брала)
- једн-оставно (јед-но-ста-вно)	- побјеђ-ује (по-бје-ђу-је)
- изг-убе (из-гу-бе)	- отеж-авала (о-те-жа-ва-ла)
- зн-ала (зна-ла)	- предс-тављала (пред-ста-вља)
- нап-редовао (на-пре-до-ва-о)	- исп-уђен (ис-пу-ђен)
- заув-ијек (за-у-ви-јек)	- жив-от (жи-вот)
- забављ-али (за-бав-ља-ли)	- нап-уштену (на-пу-ште-ну)
- норма-лним (нор-мал-ним)	- плодов-има (пло-до-ви-ма)
- најље-пши (нај-ље-п-ши)	- год-ина (го-ди-на)
- традициона-лних (тра-ди-ци-о-нал-них)	- заб-аван (за-ба-ван)
- проти-внички (про-тив-ни-чки)	- испос-тавила (ис-по-ста-ви-ла)
	- непош-тени (не-по-ште-ни)

¹¹Исто, стр. 154.

- *вез-ане* (ве-за-не)
- *зах-валила* (за-хва-ли-ла)
- *запа-мтила* (за-пам-ти-ла)
- *прил-егнем* (при-лег-нем)

ЈЕДНАЧЕЊЕ ПО ЗВУЧНОСТИ¹²

Основно правило *једначења сугласника по звучности* јесте да звучни сугласник испред безвучног постаје безвучни (врабац/врапца), а безвучни испред звучног постаје звучни (сват/свадба). С обзиром на то да је правопис српског језика фонолошки, вјерно се одражавају гласовне промјене до којих долази у говору. Ипак, постоји неколико случајева у којима се *одступа* од наведеног правила:

1. Када се звучно *д* нађе испред безвучних *с* или *ш* оно остаје непромијењено у свим положајима у ријечи (*предсједник, подишишати*).
2. На граници између префикса (*под-, пред-, над-* и сл.) и основе не долази до једначења по звучности, као ни у сложеницама гдје би промјена утицала на значење ријечи (*подтекст, постдипломски*). Овдје спадају и ријечи страног поријекла (*драгстор, нокдаун* и сл.).
3. У транскрипцији страних имена имамо примјере: *Вашингтон, Редфорд, Хонгконг, Тбилиси* и сл.
4. Једначење се не врши ни у неким домаћим презименима: *Грабачановић, Вукдраговић* и сл., као ни у муслиманским именима: *Мидхат, Едхем* и сл.
5. Испред наставка *-ство* звучно *ђ* остаје непромијењено.

Осим у наведеним случајевима, једначење по звучности обавезно се врши. Посебно треба водити рачуна о префиксима *од-, под-, над-, пред-* код којих *д* остаје непромијењено само кад се нађе испред *с* и *ш*, али се у осталим случајевима једначи: *претпремијера, претпродаја, отпадак, отцијепити, потцијенити, потчинити, претчас* и сл. (Ивић и др. 2007: 94–95). Важно је напоменути и то да се једначење на граници између двије ријечи у

¹² У ученичким радовима пронашли смо неколико примјера омашки када су гласовне алтернације у питању. О њима смо подробније говорили у одјељку *ФОНЕТИКА*. Овдје износимо опште правописне напомене.

оквиру обједињених изговорних цјелина не означава у писаном виду језика. Писаћемо, на примјер, *изашли из куће*, а не „*ис куће*“, како изговарамо; *Он је код куће и с другом ради задатке*, умјесто „*Он је кот куће*“ и „*з другом*“ *ради задатке* и сл. (Станојчић, Поповић 2000: 46; Пешикан и др. 2010: 35).

УПРОШЋАВАЊЕ СУГЛАСНИЧКИХ ГРУПА И ГУБЉЕЊЕ СУГЛАСНИКА¹³

Сугласничке групе, које су изворно садржане у ријечи или су настале разним гласовним промјенама, теже свом упрошћавању. Упрошћавање настаје испадањем, односно уважавање правила о распореду гласова у ријечима српског језика. У дијалектима и разговорном језику тих промјена је више него што норма признаје, па правопис даје прецизнија правила.

1. Ако се два иста или слична сугласника нађу један до другог, један се губи: *беззакоње* > *безакоње*, *без + животан* > *беж + животан* > *бежживотан* > *беживотан*, *из + шарати* > *иш + шарати* > *ишишарати* > *ишарати* и сл.
 - Одступање од овог правила дозвољено је:
 - а) у суперлативу придјева који почињу сугласником *ј*: *најјачи*, *најједноставнији*, *најјаснији* и сл.;
 - б) код сложеница чије значење треба сачувати: *поддијалекат*, *ваннаставни*, *противриједност* и сл.
2. Сугласници *т* и *д* губе се испред *ц*, *ч*, *ћ*, *ђ* и *џ* зато што ови гласови садрже елементе гласова *ш* и *д*: *печетак* > *почеци*, *доходак* > *дохоци*, *сладолед* > *сладолеџија*, и сл.
 - Изузеци од овог правила су:
 - а) властита имена и њихови придјевии: *Кадчић*, *Кадчићев* у односу на *Качић*, *Качићев*;
 - б) називи градова: *Грдац*, *Градџа* у односу на *Грац*, *Граца* и сл.;

¹³ Исто.

- в) сугласничке групе на споју сложеница: *отцијепити*, *потцијенити*, *потчинити* и сл.
3. Не упрошћава се удвојена сугласничка група *ст* у *шестсто*, *шестстогодишњи* и сл. (упрошћавањем би се промијенило значење: *шесто* – редни број, нпр. шесто дијете по реду; *шестогодишњи* – онај који има 6 година).
 4. Упрошћавају се сугласничке групе, такође испадањем *т* и *д*, када се нађу иза струјних сугласника *с*, *з*, *ш* и *ж*, а испред праскавих сугласника и неких сонаната: *сти* и *шти* код именица на *–ста* и *–шта* (*прошта*–*прошца*); *стк* и *здк* (*листа*–*лиска*, *залиста*–*залиска*); *стб* (*гост* + *ба* > *гостба* > *госба* > *гозба*); *стн* и *штн* (*частан*–*часна*, *мастан*–*масна*, *постан*–*посна*, *позориште*–*позоришни*, *боравиште*–*боравишни* и сл.); *стл*, *стљ* и *стм* (*расти*–*расла*, а не *растла*, *болест* – *болешљив*, а не *болестљив*); *здн/здњ* и *ждн* (*жљездани*, а не *жљездни*, *грозд*–*грозни*), сугласничке групе *фти* и *хти* се не упрошћавају у станим ријечима (*нафтни*, *шахтни*).
 5. У наставцима *–ски* и *–ство* глас *с* се често губи иза сугласника *ћ*, *ч*, *ш* и *ж* (*нишкићки*, *јуначки*, *нишки*, *витешки*; *јунаштво*, *зеленаштво*) (Пешикан и др. 2010: 39–44; Ивић и др. 2007: 95–97).

ИНТЕРПУНКЦИЈА (ЗАРЕЗ)

Да би говор био разговоријетан, ријечи и реченице раздвајају се краћим или дужим паузама. Такође, дикцијом, односно интонацијом и ритмом, постижемо јасност говора: подижемо или спуштамо глас када говоримо, правимо краће или дуже паузе, одређене ријечи или поједине дијелове говора наглашавамо, изговарамо их брже или спорије. Да бисмо говор вјерно пренијели у писани текст, користимо се интерпункцијским знацима. Прије свега, ријечи раздвајамо бјелинама, а сваку реченицу почињемо великим словом. Дуже текстове организујемо тако што правимо пасусе (прелазак у нови ред, најчешће мало увучен у односу на остали текст). У поезији текст дијелимо на стихове (сваки стих пише се у новом реду). Интонација реченице, смисаоно рашчлањивање, паузе међу дијеловима исказа, одлике и односи дијелова реченице означавају се правописним знацима, односно

интерпункцијом. У интерпункцијске знакове убрајамо *тачку* [·], *зарез* [,], *црту* [–], *цртицу* [–], *тачку са запетом* [;], *двије тачке* [:], *упитник* [?], *узвичник* [!], *наводнике* [„“] и друге правописне знакове. За уобличавање реченице у писању најважнији знакови су *тачка* (заједно са великим словом показује границе реченице) и *зарез* (означава унутрашње односе у реченици).

Тачка се пише на крају реченице, а као помоћни правописни знак користи се за скраћивање ријечи (*бр.*, *стр.*, *мин.*, *сл.* и слично), иза наслова одјељака, иза римских бројева само испред наслова поглавља, иза бројева и слова код рашчлањивања текста. Не пише се иза римских бројева (јер они и означавају редне бројеве), иза арапских бројева ако слиједи неки други интерпункцијски знак (скуп је одржан од 12–20. септембра, књиге су објављене 1959, 1962, 1956. и 1966. године) код верзалних скраћеница (*УН*, *ТВ*, *САД*), иза скраћеница састављених од првог и последњег слова или слога (*гђа* – *госпођа*, *др* – *доктор*, *мр* – *магистар*) (Пешикан и др. 2010: 98–101).

Црта најчешће замјењује зарез, али се може користити и умјесто заграде, двије тачке, па и наводника. Употреба црте није обавезна и најчешћа улога јој је да се спријечи нагомилавање интерпункцијских знакова. Јавља се у два облика: са бјелинама (одмакнута црта) и има карактер раздвајања и без бјелина (примакнута црта), има карактер спајања (Пешикан и др. 2010: 122–127).

Цртица има и спојни и раздвојни карактер. Пише се између дијелова полусложеница, као спојни знак између другог дијела сложенице или изведенице и њеног првог дијела који се састоји од броја (*75-годишњи*, *500-годишњица*, *15-годишњак*); на крају реда кад се дио ријечи при писању текста преноси у нови ред; цртицом иза означавају се основе и предмети (*зид-*, *про-*); цртицом испред граматички и творбени наставци (*-о*, *-ла*, *-ло*); цртицом испред и иза инфикси (*-ов-*, *-ев-*); групе цифара у телефонским бројевима, бројевима банковних рачуна и др. (*803-967*, *49-94-361*, *958-266501-08-8098-48829991*) (Пешикан и др. 2010: 127–128).

Тачка са зарезом пише се између двије граматички независне реченице између којих би могла стајати и тачка. Тачком са зарезом може се одвојити и последњи дио реченице који се додаје као накнадна одредба. Тачка са зарезом може се писати умјесто зареза иза

дијелова текста који чине низ. Могу се раздвајати и низови ријечи који немају реченички карактер него представљају податке који се нижу (Пешикан и др. 2010: 128–129).

Двије тачке као интерпункцијски знак користи се код набрајања; иза реченице, одн. њеног дијела који уводи у садржај реченице која слиједи; иза дијела реченице у коме се уопштено, неодређено и оквирно означава садржај; иза дијела реченице који упућује на то да ће се наводити туђе ријечи. Као правописни знак *двје тачке* пишу се иза текста дефиниције, анализе, експеримента, оцјене, закључка и др. који се илуструје примјерима; у библиографијама се пишу иза имена аутора, а испред наслова дјела; са значењем према пише се као „одмакнути знак“ (*размјер карте 1 : 10 000*), у математици се користи као знак дијелења ($20 : 2 = 10$) (Пешикан и др. 2010: 129–131).

Упитник се пише иза сваке упитне независне реченице, а *узвичник* стоји иза исказа узвичног карактера. Узвичник и упитник заједно пишу се иза упитно-узвичних реченица и исказа када се њима пита о нечему што изазива чуђење, невјерицу, неслагање, запрепашћење (Пешикан и др. 2010: 135–138).

- ЗАРЕЗ:

С обзиром на то да ученици највише гријеше код употребе зареза, а и да је зарез најчешће коришћен интерпункцијски знак, па су и правила употребе најшира и најкомплекснија, *правила употребе зареза* нарочито смо разложили и довели у везу са примјерима на које смо наишли у ученичким радовима.

Зарез је најважнији знак за обиљежавање унутрашњих односа у реченици. Како у нашем језику употреба интерпункцијских знакова по правилу зависи од смисла и у основи је логичка, правопис налаже да се граматичком анализом утврђују могуће позиције зареза. Да ли ће се зарез писати одређују граматичка правила, смисаони односи и служба ријечи у реченици, а дијелом и сам писац, којем се оставља слобода да интерпункцијом сугерише како треба схватити делове текста. Везе између ријечи, група ријечи или реченица унутар једне (сложене) реченице могу интонационо и смисаоно бити јаче и слабије. Јединице које су у слабијој вези раздвајају се зарезом, а оне у јачој се не раздвајају. Постоје правила

коришћења зареза међу одређеним дијеловима реченице, као и међу појединачним реченицама унутар сложене реченице (Пешикан и др. 2010: 101–102).

Међу дијеловима реченице зарез се пише у синтагмама с напоредним члановима који су у набрајању (*Купили смо књиге, свеске, оловке, бојице; Топео, сунчан, прољетни дан измамио је напоље поспане, уморне ђаке; И мама, и тата, и баба, и дјед купили су нам поклоне*). Зрез се пише између уметнутих и накнадних делова реченице. Дијелови реченице који су смисаоно и интонационо издвојени унутар реченице, било да су на почетку, у средини или на крају, одвајају се зарезом. Ту убрајамо:

1. модалне ријечи, рјечице и кострукције (Они су то, *наравно*, завршили на вријеме; *На сву срећу*, још није била дошла; *Нећемо се, без сумње*, бавити тиме.).
2. вокатив (*Вранче*, ти си био пун снаге и воље. Стојте, *галије царске!* Амо руку, *јуначе*, пружи жуљну. Ви то врло добро знате, *господине Петровићу*.).
3. глаголски прилози (садашњи и прошли) који стоје испред предиката који одређују (*Машући фењерима*, кочијаши су утеривали једна по једна кола. *Прешавши* затим из *Трста у Беч*, Доситеј се нашао у новој средини. Тада је, *побледевши сва одједном*, рекла да неће доћи.).
4. апозиција (Поново је навраћао Петар Николић, *онај твој јучерашњи посетилац*. Поново је навраћао онај твој јучерашњи посјетилац, *Петар Николић*. Јован Петровић, *познавши адвокат*, отворио је нову канцеларију. Иридијум, *сребрнастобијели метал*, има велику примјену у електротехници.)
5. апозитивне одредбе (*Бујан и још неискусан*, младић је био упао у сумњиве послове. *Навикла на његову врлетну нарав*, старица се не жалости због набуситих одговора. Радио је много, *с вољом и предано*.) (Пешикан и др. 2010: 102–104).

С друге стране, зарез се не пише међу сљедећим дијеловима реченице:

1. конгруентни и неконгруентни атрибут (*Зелена* трава повијала се под *благим* вјетром; *Јутарња* роса се блистала на сунцу, *прокопана* земља се сушила, а *шумски* поток је весело жуборио; Младић *разбарушене косе и блиједог лица* гледао је кроз *мутно* стакло);

2. апозиција се не одваја зарезом онда када шири појам долази прије ужег (*Адвокат Јован Петровић отворио је нову канцеларију; Метал иридијум има велику примјену у електротехници*);
3. атрибутиви се од именице не одвајају зарезом никада, без обзира на то да ли долазе прије или после именице (*Живи у селу Бистрици; Ријека Бистрица налази се у покрајини Косову и Метохији*);
4. рјечице, модалне и везничке, као и падежне синтагме у прилошкој служби не одвајају се зарезом (*Можда је већ дошао; Свакако ће доћи на састанак; Вероватно то и други знају; Ипак нисмо могли да се споразумијемо*);
5. рјечица *пак* се не одваја зарезом;
6. вокативно-императивни изрази и узречице, устаљени фразеологизми с обликом вокатива именице бог и обликом императива (*Боже сачувај, ни на памет ми није пало; Код нас је и боже помози, како је по другим крајевима*);
7. узвици праћени дативом, као устаљени фразеологизми (*куку мајци, леле нама, јао мени*) (Пешикан и др. 2010: 104–106).

Када су у питању сложене реченице, постоје нека општа правила за све врсте њихових веза. У *Правопису српског језика*¹⁴ та правила су дата у складу са међуреченичним односима, па ће тако бити изнесена и у овом раду.

Независносложене реченице представљају реченице чији саставни дијелови (појединачне реченице) могу функционисати самостално и имати значење. Ипак, међу њима постоји одређена значењска веза која их обједињује у једну реченицу. Зарез се пише:

1. ако међу независним реченицама не постоји везник (асиндетске реченице);
2. у синдетским реченицама: испред везника супротног односа *а, али, него, но, већ*; испред везника исључног односа *само, једино, осим што, само што*; испред закључне реченице (с везником и без њега); у саставној реченици испред реченице с посљедичним значењем.

¹⁴ Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српског језика*, Нови Сад: Матица Српска, 2010.

Зарез се не пише када се у низу од више напоредних реченица у једној сложеној реченици посљедња везује везницима *и* и *или*; када је прва од двије напоредне реченице недоречена, што се најчешће означава конструкцијама *не... него, не само... него, не само... већ* и код реченица које садрже компаратив придјева (Он је бољи *него* она; Данас радимо другачије *него* прије).

Имамо и релативно слободан избор писања зареза између реченица у независнослуженој реченици. Тај избор зависи од дужине реченице, од интонације која би указивала на то да је реченица накнадно додата, и од тога да ли се у реченици понавља или не понавља исти везник као знак истицања (Пешикан и др. 2010: 109–113).

Зависнослужене реченице састављене су од најмање двије реченице од којих је једна управна (главна, самостална), а друга представља допуну или одредбу неке ријечи из главне реченице и она је у зависном односу са главном (несамостална је). Када зависна реченица долази послије главне (управне) реченице, а у служби је *допуне* некој ријечи у главној реченици, онда се не одваја зарезом. Испред везника зависне реченице која је у служби *одредбе* некој ријечи у главној реченици, зарез се у једним случајевима не пише, а у другим пише. Ако се зависна реченица налази испред главне (управне) реченице, дакле у *инверзији*, запета се пише, а ако је зависна реченица *уметнута* међу дијелове главне реченице, да ли ће се одвајати запетама или неће, зависи од њене службе у главној реченици (Пешикан и др. 2010: 113).

Преглед правила писања зареза у зависнослуженим реченицама износимо према положају зависне реченице у односу на главну, дакле: нормалан ред реченица, реченице у инверзији, уметнута реченица.

Инверзија представља положај када се зависна реченица нађе испред главне реченице и у том случају зарез се обавезно пише. У свим врстама зависнослужених реченица зарез се пише ако су реченице у инверзији: односне (*Ко рано рани, двије среће граби*); поредбене (*Како сијеш, тако ћеш и жети*); мјесне (*Гдје има дима, има и ватре*); временске (*Када сам била мала, добијала сам много поклона*); намјерне (*Да би стигао на вријеме, узео је такси*); условне (*Ако постанем фудбалер, оствариће се мој сан*); допусне (*Иако изгледа агресивно, Бета досада никога није напала.*); узрочне (*Ако истрајем у ономе што желим, бићу поносна на себе.*) Зависна реченица која има службу субјекта никада се не одваја зарезом (*Ко ради*

не боји се глади; *Ко рано рани* двије среће граби). Слободан избор писања зареза правопис налаже у случајевима када се у инверзији нађе више кратких зависних реченица. Ради избјегавања нагомилавања интерпункцијских знакова, може се заобићи често коришћење зареза (*Ако имаш, понеси, ако немаш, купи* у односу на *Ако имаш понеси, ако немаш купи*) (Пешикан и др. 2010: 114–116).

Нормалан ред реченица јесте када се зависна реченица налази иза главне. Уколико нормалан ред није нарушен, а зависна реченица има службу допуне или одредбе неке ријечи у главној реченици, при чему је та допуна или одредба неопходна за откривање потпуног значења ријечи у главној реченици, зарез се не пише. Ако је зависна реченица у служби накнадне допуне или одредбе некој ријечи чије је значење већ јасно, зарез ће се писати између главне и зависне реченице. Зарез се не пише ни код изричних реченица, јер су оне увијек у служби објекатске допуне глагола, односно именица и придјева са значењима сличним глаголима (*Рекао је да ће доћи*; *Петар је свјестан да је погријешио*); ни код зависноупитних реченица (*Питала га је зашто није дошао*; *Не знам зашто бисмо се кајали*); поредбене реченице за једнакост и неједнакост (*Испричао је како је чуо*; *Радио је боље него што су очекивали*); код посљедичних реченица (*Толико је хладно да нико не излази из куће*; *Она пјева да се сви диве*). Слободан избор писања зареза имамо код односних реченица. Када је односна реченица у атрибутој функцији, зарез се не пише (*То је писац чију смо књигу купили*), али када је у апозитивној служби, зарез се пише (*Ово је Марко, ученик који има све петице*). Када је мјесна реченица у прилошкој служби глаголу главне реченице, запета се не пише (*Ишао је куда су га ноге носиле*), а када је накнадно објашњење већ тачно одређеног мјеста, зарез се пише (*Отишао је Београда, гдје није већ годинама био*). Временска реченица у прилошкој служби глаголу главне реченице не одваја се разером (*Отишла сам кући чим сам завршила посао*), а када прецизира већ тачно одређене радње, зарез се пише (*Доћи ћу сутра, чим се вратим с пута*). Када је узрочна реченица значењски и интонационо тијесно везана са главном реченицом, испред везника се зарез не пише (*Купио сам књигу јер ми је била потребна*), а када је накнадно додата, зарез се пише (*Шта смо и могли урадити, будући да смо остали без новца*). Условна реченица која долази послје главне и тијесно је везана за њу не одваја се зарезом (*Могла сам боље да се спреим да сам имала времена*), а када је накнадно додата или је додатно наглашена, одваја се зарезом (*Могоао је и он да побиједи, да је на вријеме почео с припремама*). У допусним реченицама зарез се не пише

ако је веза између главне и зависне реченице јака (*Отишли су на излет иако је падала киша*), а ако је допусна реченица накнадно додата, онда се пише (*Вратио се на посао, мада није оздравио у потпуности*). Исто је и код намјерних реченица (*Узео је такси да стигне на вријеме* и *Узео је такси, да би стигао на вријеме*) (Пешикан и др. 2010: 116–120).

Уметнуте реченице јесу реченице које се не односе на читав садржај реченице, односно предикат, него на један појам у њој, па се зато и смијештају одмах иза појма, а не иза главне реченице. На тај начин се прекида главна реченица и међу њене дијелове смијешта се зависна. Да ли ће се уметнута реченица одвојити зарезима или не, зависи од јачине везе зависне реченице и појма који објашњава. Ако је појам непотпун и додатно се објашњава зависном реченицом или с њом чини једну мисао, зарез се не пише. Дакле, у атрибутивном односу зарез се не пише: *Ученици који иду у пети разред* добиће бесплатне књиге. У апозитивној функцији, односно када зависна реченица објашњава већ јасан појам, зарез се обавезно пише: *Наша школска пријатељица, која је била највиша у разреду*, игра за први тим. Ово правило важи за све врсте зависних реченица (Пешикан и др. 2010: 120–122).

- НЕЗАВИСНОСЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ:

- *Прву вече смо провели у хотелу а сутрадан смо обишли центар.*
(Прву вече смо провели у хотелу, а сутрадан смо обишли центар.)
- *Јелса је изузетно мало мјесто али прелијепо за посјету.*
(Јелса је изузетно мало мјесто, али прелијепо за посјету.)
- *Школа можда изгледа досадно али је заправо најзабавнији дио нашег живота.*
(Школа можда изгледа досадно, али је заправо најзабавнији дио нашег живота.)
- *У мојој породици сви воле хармонику и воле пјевати па се често на славама и за празнике свира и пјева.*

(У мојој породици сви воле хармонику и воле пјевати, па се често на славама и за празнике свира и пјева.)

- *Прошла је зима дошло је прољеће.*
(Прошла је зима, дошло је прољеће.)
- *Књиге могу читати било гдје не треба ми струја за то.*
(Књиге могу читати било гдје, не треба ми струја за то.)

Независносложене реченице у ученичким радовима најчешће се јављају као *супротне*, и то са везницима *а* и *али*. Осим супротних, много је *саставних* реченица, *неријетко* без икаквог везника. Ни у једном случају ученици нису употребљавали зарез да би означили границу између двије реченице.

- ЗАВИСНОСЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ:

- *Када смо слетјели у Загреб таксијем смо дошли кући у Приједор.*
(Када смо слетјели у Загреб, таксијем смо дошли кући у Приједор.)
- *Кад нешто не ваља наше срце осјети да то није добро за нас.*
(Кад нешто не ваља, наше срце осјети да то није добро за нас.)
- *Када сам била мала добијала сам увијек неке ситнице.*
(Када сам била мала, добијала сам увијек неке ситнице.)
- *Да бих то постао морам вјежбати сваки дан.*
(Да бих то постао, морам вјежбати сваки дан.)

- *Ако сретнете неку особу која тешко хода помозите јој да пређе улицу.*

(Ако сретнете неку особу да тешко хода, помозите јој да пређе улицу.)

Зависносложене реченице су у разноликој употреби у радовима ученика. Већина врста зависнослужених реченица заступљена је у радовима (врло често у инверзији), а употреба зарез најчешће изостаје.

- ИНВЕРЗИЈА:

- *Да бих постала стоматолог морам много да учим.*

(Да бих постала стоматолог, морам много да учим.)

- *Иако изгледа агресивно Бета до сада није никога напала.*

(Иако изгледа агресивно, Бета до сада није никога напала.)

- *Иако сам сад старији још увијек мислим да сам дијете.*

(Иако сам сад старији, још увијек мислим да сам дијете.)

- *Када најмање очекујемо десиће се.*

(Када најмање очекујемо, десиће се.)

Ученици врло често користе зависносложене реченице у инверзији. Инверзију имамо најчешће код условних и допусних реченица, са понеком временском. Изостаје раздвајање ових реченица зарезом.

- **ВОКАТИВ:**

- *Извините дјецо не можемо данас ићи.*
(Извините, дјецо, не можемо данас ићи.)
- *Бета волим те.*
(Бета, волим те.)

Као што је напоменуто, вокатив је падеж дозивања, односно обраћања. У говору се раздваја паузом/паузама, а у писању обавезно зарезом, ако се налази на почетку или крају реченице, или зарезима, ако се налази у средини реченице. У ученичким радовима наишли смо на два примјера гдје вокатив није одвојен зарезима.

- **РЈЕЧИЦА:**

- *Међутим то нам није отежало нити зауставило наставу.*
(Међутим, то нам није отежало, нити зауставило наставу.)
- *Ипак они су били тотална супротност.*
(Ипак, они су били тотална супротност.)
- *Наравно мој авантуристички дух је тражио узбуђење.*
(Наравно, мој авантуристички дух је тражио узбуђење.)

Такође јако је битно имати добру комуникацију с људима.
(Такође, јако је битно имати добру комуникацију с људима.)

Рјечице су врста ријечи која се у говору од остатка реченице раздваја паузом, а у писању зарезом. Обично се налази на почетку реченице, али се може наћи и у средини. Ученици у главном не раздвајају рјечице зарезом.

Ради боље илустрације наводимо и неколико примјера вишеструко сложених реченица које ученици често користе, али поприлично неспретно, понекад и без одговарајућег распореда реченица унутар сложене, а најчешће без зареза на обавезним мјестима.

- **ВИШЕСТРУКО СЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ:**

- *Центар нам се јако допао али смо били јако уморни па смо се вратили у хотел.*

(Центар нам се јако допао, али смо били јако уморни, па смо се вратили у хотел.)

Прве двије реченице налазе се у независном супротном односу, а трећа реченица у псеудозависном односу (Станојчић, Поповић 2000: 328) и означава посљедицу стања изреченог у другој реченици. Оба међуодноса захтијевају раздвајање зарезом.

- *Док је ишао са планате на планету и упознавао све више људи схватио је какви су људи заправо и колики значај има његова ружа.*

(Док је ишао са планате на планету и упознавао све више људи, схватио је какви су људи заправо и колики значај има његова ружа.)

Наведена реченица сложена је од четири реченице. Прве двије реченице су у независном односу и означавају вријеме када се вршила радња исказана у друге двије реченице, између њих стоји везник *и*. Друге двије реченице такође су у независном односу и представљају главне реченице. Прве двије реченице су у зависном временском односу са другим двијема, па та граница мора бити обиљежена зарезом.

- *Једнога дана у будућности када постигнем оно о чему маштам и остварим све своје циљеве бићу поносна на себе јер сам истрајала у оном што сам жељела.*

(Једнога дана у будућности, када постигнем оно о чему маштам и остварим све своје циљеве, бићу поносна на себе, јер сам истрајала у оном што сам жељела.)

Ова вишеструко сложена реченица има уметнуте двије зависне временске реченице које прекидају главну. Уметнуте реченице су у међусобном независном саставном односу и ближе прецизирају вријеме које се означава главном реченицом. Ове двије уметнуте реченице обавезно треба да се раздвоје зарезима прије почетка прве зависне реченице и на крају друге зависне реченице. Након другог дијела главне реченице долази четврта реченица која је такође у зависном односу са главном. Она има карактер узрока и такође ју је потребно одвојити зарезом.

ЗАКЉУЧАК

Увидом у радове основношколаца потврђено је стање које је уочено у говору и усменом изражавању ученика. Прије свега, вокабулар је доста скроман, а очекиване граматичке и правописне грешке потврђене су у већини случајева.

Најчешће граматичке грешке тичу се гласовних промјена, правила грађења глаголских облика, употребе присвојне замјенице за свако лице и приједлошко-падежних конструкција.

Омашка код једначења гласова по звучности најчешћа је када се *д* нађе испред *с* (*претставља, потстичу, отсутан*), али није пронађен ниједан примјер потпуног изостанка гласа (*пре'ставља, о'сутан* и сл.).

Ученици врло често гријеше код аориста у првом лицу множине, па имамо: *угледашмо, нападошмо, кренушмо, одлучишмо, стигошмо*, умјесто: *угледасмо, нападосмо, одлучисмо, стигосмо*. Аналогијом према трећем лицу множине, често се и у првом и другом лицу множине чује *ш* у наставцима за аорист. Стога и у примјерима које смо нашли у радовима ученика неизоставно налазимо наставке *-ошмо* или *-шмо* у првом лицу множине.

Употреба повратно-присвојне замјенице за свако лице *свој, -а, -е* показала се као потпуна непознаница. Повратно-присвојна замјеница *свој, -а, -е* нема номинатив, јер се никада не употребљава у служби субјекта, и има исти облик за једнину и множину. Она указује на припадност лицу које је у реченици означено граматичким субјектом. Насупрот граматичкој норми, ученици умјесто замјенице за свако лице употребљавају присвојне (посесивне) замјенице које означавају припадност првом, другом или трећем лицу једнине или множине: *мој, -а, -е, твој, -а, -е, његов, -а, -о, њен, -а, -о, наш, -а, -е, ваш, -а, -е, њихов, -а, -о*.

Велики је број омашки код приједлошко-падежних конструкција. Ученици највише гријеше код посесивног генитива и инструментала средства. Редовно, у ова два случаја користе приједлог *од* за посесивни генитив и *са* за инструментал средства. Имамо примјере *соба од гусара, рођендан од друга, сирена од брода*, као и *дошао са бициклом, борили се са бродовима, није задовољна са тим*. Са друге стране, што опет није риједак случај ни у

говору, потврђен је примјер неправилне конструкције у *вези школе*. Веза се успоставља „с неким“ или „с нечим“, па је обавезно користити приједлог *са* уз именицу у инструменталу: *у вези са неким/нечим*. У радовима смо наишли и на конструкцију *без да* (*без да се трудимо, без да аутомобили пролазе*) код супротних реченица независног односа који ваља замијенити правилном конструкцијом *а да не*.

Када су правописне грешке у питању, потврђено је очекивано – ученици највише гријеше код рефекса гласа Ћ. С обзиром на комплексност развоја јата и на његове рефлексе, није изненађујуће стање које смо затекли код ученика. Јекавска замјена јата компликованија је од екавске, па отуда и омашке које ученици праве. Готово редовно наилазимо на *-ије* тамо гдје треба да стоји *-је* и на *-је* на мјесту гдје треба да се развило *-ије* (*човијек, ријешење, оружије; осмјех, заувјек, цјенити*).

Друга правописна омашка коју ученици најчешће праве јесте употреба зареза. Код употребе зареза ученици најчешће гријеше у међусинтаксичким односима. Није погрешно закључити да до ове омашке не долази само од недовољног познавања синтаксичких правила који се тичу употребе зареза прије одређених везника или између реченица у зависном односу, него и до недовољно развијеног осјећаја за саму реченицу. Не гријеши се само код случајева који су замагљени, гдје је тешко одредити да ли је веза између реченица слабија или јача, него и код ситуација гдје би се у говору неизоставно направила пауза. Иако је употреба сложених, нарочито вишеструко сложених реченица, поприлично скромна, као што је скроман и сам фондус ријечи, најчешће те реченице нису коректно језички ни уобличене. Свакако да је сваком наставнику матерњег језика и књижевности често изазовно разазнати мисао који је ученик намјерио да изнесе. Правилна употреба зареза била би од велике помоћи. Осим тога, треба порадити на правилним конструкцијама простих реченица да би се могло доћи до језички уобличених сложених реченица које су у служби изражавања комплекснијих мисли и осјећања.

Много је омашки у састављеном и растављеном писању ријечи. Гријеши се највише код прилога и приједлошких спојева. Према општем начелу требало би да је писање одвојено ако се значење обију ријечи чува, а спојено ако се значење мијења: Није се макао *с мјеста* / Дођи *смјеста* (одмах). Ипак, ученици често гријеше, највјероватније јер немају довољно развијен језички осјећај, што и није изненађујуће јер се омашке дешавају и код

одраслих, често високошколованих, људи. Писање *одричне рјечице не* посебно је извојено јер је потребно посебно скренути пажњу на писање *рјечице не уз глаголе* и *уз придјеве*. Правило је једноставно: *рјечица не уз глаголе се пише растављено (осим у нећу, нисам, немој), а уз придјеве и глаголске именице састављено*. Потребно је само добро познавање, и препознавање, врста ријечи. Нису ријетке омашке када је у питању презент енклитичких облика помоћног глагола *хтјети* у првом и другом лицу множине: *ће мо, ће те* и код аориста помоћног глагола *бити* прво и друго лице множине: *би смо, би сте*.

Писање великог слова може се довести у везу са способношћу самог препознавања властитих имена, а затим и примјењивања основних правила која су детаљно изнесена у раду. Врло често ученици не процијене које ријечи улазе у састав имена: географски називи, називи мјеста или званични називи грађевина, споменка, тргова, улица и сл. Код вишечланих назива они тешко процијене када нека ријеч улази у састав званичног назива, а када означава општи појам. Отуда и грешке при писању назива улица, грађевина, мјеста и сл.

Гријеш се и у растављању ријечи на крају реда. Растављање ријечи на крају реда уско је повезана са подјелом ријечи на слоге, па су разрјешења омашки и дата у виду подјеле ријечи на слоге, а дата је и подјела сложених ријечи када се нађу на крају реда, па их је потребно правилно раставити да би се дио пренио у нови ред.

Осврнули смо се на најчешће омашке, односно на омашке које су потврђене у највећем броју примјера. Детаљније о свим пронађеним омашкама у радовима приједорских основношколаца свакако се може ишчитати у раду. Потребно је напоменути и то да су неке језичке појаве детаљније објашњене, чак и ако нема велики број потврда у радовима ученика. Таква одлука донесена је због тога што су те језичке појаве, односно омашке, врло честе у говору. Иако их нема у корпусу који је истраживан, или има тек понеки примјер, не значи да су у радовима исправно писане, него да се уопште не појављују. Детаљније су објашњене и оне ситуације које нису потврђене, али су очекиване или се предвиђа да би могло доћи до њих.

Дат је и својеврстан преглед језичких недоумица чији је циљ лакши проналазак одређених језичких појава. У преглед нису уврштене омашке при растављању ријечи на крају реда, као ни омашке које се тичу употребе интерпункције, односно зареза.

ПРЕГЛЕД ЈЕЗИЧКИХ НЕДОУМИЦА

НЕПРАВИЛНО		ПРАВИЛНО
1.	ОСТО	ОСТАО
2.	НАШО	НАШАО
3.	ЗАСМИЈАВО	ЗАСМИЈАВАО
4.	ДОШО	ДОШАО
5.	ВАКО	ОВАКО
6.	ПРЕСТАВЉАЈУЋИ	ПРЕДСТАВЉАЈУЋИ
7.	ПАТРИЈАХАЛНО	ПАТРИЈАРХАЛНО
8.	БИЦИКЛО	БИЦИКЛ
9.	НАВЕЧЕР	НАВЕЧЕ
10.	АЈДРОМУ	АЕРОДРОМУ
11.	САЗДРИЈЕВАЈУ	САЗРИЈЕВАЈУ
12.	НЕОПИСЉИВ	НЕОПИСИВ
13.	ПОТСЈЕТИЛИ	ПОДСЈЕТИЛИ
14.	ПРЕТСТАВЉА	ПРЕДСТАВЉА
15.	ОТСТУПА	ОДСТУПА
16.	ПОТСТИЧУ	ПОДСТИЧУ
17.	ОДПУТУЈЕМО	ОТПУТУЈЕМО
18.	ИСЧЕКИВАЛИ	ИШЧЕКИВАЛИ
19.	ХРВАЦКИХ	ХРВАТСКИХ
20.	ТРЕНУТЦИМА	ТРЕНУЦИМА
21.	ПОМАГАЈУ	ПОМАЖУ
22.	ЖИВИЛИ	ЖИВЈЕЛИ
23.	БОЈАЛА	БОЈЛА
24.	ЧИТАОЦ	ЧИТАЛАЦ
25.	ПУНИ	ПУНИЈИ
26.	НЕЗАБОРАВЉИВА	НЕЗАБОРАВНА

27.	НЕОПИСЉИВА	НЕОПИСИВА
28.	УГЛЕДАШМО	УГЛЕДАСМО
29.	НАПАДОШМО	НАПАДОСМО
30.	КРЕНУШМО	КРЕНУСМО
31.	ОДЛУЧИШМО	ОДЛУЧИСМО
32.	СТИГОШМО	СТИГОСМО
33.	СА МАШТОМ (можемо пловити)	МАШТОМ (ПОМОЋУ МАШТЕ)
34.	МОЈ, -А, -Е; ТВОЈ, -А, -Е; ЊЕГОВ, -А, -О, ЊЕН, -А, -О, НАШ, -А, -Е, ВАШ, -А, -Е, ЊИХОВ, -А, -О	СВОЈ, СВОЈА, СВОЈЕ (више о повратно-присвојној замјеници за свако лице погледати у одјељку <i>Лексика</i>)
35.	БЕЗ ДА	А ДА НЕ
36.	БАЊА ЛУКЕ	БАЊЕ ЛУКЕ / БАЊАЛУКЕ
37.	БИО ЈЕ КУЋИ	БИО ЈЕ КОД КУЋЕ
38.	СОБА ОД ГУСАРА	ГУСАРЕВА СОБА
39.	СИРЕНА ОД БРОДА	СИРЕНА БРОДА
40.	РОЂЕНДАН ОД МОГ ДРУГА	РОЂЕНДАН МОГ ДРУГА
41.	ЗА РАВОПРАВНОСТИ	ЗА РАВНОПРАВНОШЋУ
42.	У ВЕЗИ ШКОЛЕ	У ВЕЗИ СА ШКОЛОМ
43.	(Борили су се) СА БРОДОВИМА	(Борили су се) БРОДОВИМА
44.	СА КОЈОМ НИСАМ БИЛА ЗАДОВОЉНА	КОЈОМ НИСАМ БИЛА ЗАДОВОЉНА
45.	СА БИЦИКЛОМ	БИЦИКЛОМ
46.	СМАТРА СЕ КАО ЧУВАР	СМАТРА СЕ ЧУВАРЕМ
47.	ТРЕБА ДА РАЗМИШЉАМО	ТРЕБАЛО БИ ДА РАЗМИШЉАМО
48.	НЕ ТРЕБАМО ПРУЖИТИ	НЕ ТРЕБА ДА ПРУЖИМО
49.	ДОЋЕТА	ДОНИЈЕТА/ДОНЕСЕНА
50.	ВОЉЕО	ВОЛИО
51.	ОСМЈЕХ	ОСМИЈЕХ
52.	ОБЕЗБЈЕДИ	ОБЕЗБИЈЕДИ

53.	ЗАУВЈЕК	ЗАУВИЈЕК
54.	ЦЈЕНИТИ	ЦИЈЕНИТИ
55.	ПОДЈЕЛИЛИ	ПОДИЈЕЛИЛИ
58.	СЈЕЧЕ	СИЈЕЧЕ
59.	БЈЕЉИНА	БИЈЕЉИНА
60.	ЦВИЈЕТОВИ	ЦВЈЕТОВИ
61.	ОРУЖИЈЕ	ОРУЖЈЕ
62.	ЧОВИЈЕК	ЧОВЈЕК
63.	СЛИЈЕДЕЋА	СЉЕДЕЋА
64.	ВИДИЋЕШ	ВИДЈЕЋЕШ
65.	ИЗЛЕТИЛИ	ИЗЛЕТЈЕЛИ
66.	СВИДЈЕО	СВИДИО
67.	ЗАСПЕМ	ЗАСПИМ
68.	ОВДЕ	ОВДЈЕ
69.	ДЕДА	ДЈЕД
70.	НЕСМИЈЕ	НЕ СМИЈЕ
71.	НЕБИ	НЕ БИ
72.	НЕПРАТЕЋИ	НЕ ПРАТЕЋИ
73.	НЕПОСУМЊА	НЕ ПОСУМЊА
74.	НЕРАДИ	НЕ РАДИ
75.	НЕПЛАЧИ	НЕ ПЛАЧИ
76.	НЕСМЕТА	НЕ СМЕТА
77.	НЕЗАСЛУЖУЈЕМ	НЕ ЗАСЛУЖУЈЕМ
78.	НЕ НАПИСАНЕ	НЕНАПИСАНЕ
79.	НЕ ЖЕЉЕНЕ	НЕЖЕЉЕНЕ
80.	НЕ УНИШТИВА	НЕУНИШТИВА
81.	НЕ БИТНО	НЕБИТНО
82.	НЕ МОГУЋЕ	НЕМОГУЋЕ
83.	НЕ ИСКВАРЕНЕ	НЕИСКВАРЕНЕ
84.	НЕ ЗНАЊЕ	НЕЗНАЊЕ

85.	НЕ ПРАВДА	НЕПРАВДА
86.	ЋЕ МО	ЋЕМО
87.	ЋЕ ТЕ	ЋЕТЕ
88.	БИ СТЕ	БИСТЕ
89.	КРЕНУ СМО	КРЕНУСМО
90.	ПУТПВАТ ЋЕМО	ПУТОВАЋЕМО
91.	ДОЋИЋЕ	ДОЋИ ЋЕ
92.	НЕБИЛИ	НЕ БИ ЛИ
93.	ЈЕЛИ	ЈЕ ЛИ
94.	ОД КАД	ОТКАД
95.	УРЕДУ	У РЕДУ
96.	И АКО	ИАКО
97.	СВЕ ЈЕДНО	СВЕЈЕДНО
98.	НИ МАЛО	НИМАЛО
99.	ИДАЉЕ	И ДАЉЕ
100.	ЗА РАД	ЗАРАД
101.	САЊИМ	СА ЊИМ
102.	САМНОМ	СА МНОМ
103.	КСЕБИ	К СЕБИ
104.	БЕЗОБЗИРА	БЕЗ ОБЗИРА
105.	НА НИШТА	НИ НА ШТА
106.	НИСАКИМ	НИ СА КИМ
107.	НИЗАШТА	НИ ЗА ШТА
108.	НИ ЈЕДАН	НИЈЕДАН
109.	НАЈ ДРАЖЕ	НАЈДРАЖЕ
110.	ДВАДЕСЕТПЕТ	ДВАДЕСЕТ (И) ПЕТ
111.	ДЕВЕТО ГОДИШЊИ	ДЕВЕТОГОДИШЊИ
112.	ген. мн. МАТЕРИЈАЛНИ	МАТЕРИЈАЛНИХ
113.	ген. мн. ДРУГИ	ДРУГИХ
114.	ген. мн. ИСКВАРЕНИ	ИСКВАРЕНИХ

115.	ген. мн. МАЛИ	МАЛИХ
116.	ген. мн. ПУНИ	ПУНИХ
117.	ген. мн. ПРВИ	ПРВИХ
118.	ген. мн. ЊИХОВИ	ЊИХОВИХ
119.	1. л. јед. БИ ДОШЛА	БИХ ДОШЛА
120.	1. л. јед. ВОЉЕЛА БИ	ВОЉЕЛА БИХ
121.	1. л. јед. БИ ДОШАО	БИХ ДОШАО
122.	1. л. јед. ПОМОГАО БИ	ПОМОГАО БИХ
123.	ИСТОРИСКИ	ИСТОРИЈСКИ
124.	ИЗДВОИЛА	ИЗДВОИЛА
125.	СВОИМ	СВОЈИМ
126.	ДИАЛОГА	ДИЈАЛОГА
127.	ЈАДАНАЈСТ	ЈЕДАНАЕСТ
128.	КАСНИЈО	КАСНИО
129.	ГОВОРИЈО	ГОВОРИО
130.	ОДГОВОРИЈО	ОДГОВОРИО
131.	УМИЈО	УМИО
132.	ПЕРИЈОД	ПЕРИОД
133.	ДИЈО	ДИО
134.	ТРАДИЦИЈОНАЛНО	ТРАДИЦИОНАЛНО
135.	УДАРИЈО	УДАРИО
136.	Фрушку Гору	Фрушку гору
137.	Сремске карловце	Сремске Карловце
138.	црква имена Маријиног	Црква имена Маријиног
139.	фонтану четири лава	фонтану Четири лава
140.	богословију светог Арсенија	Богословију Светог Арсенија
141.	археолошки парк Црквине	Археолошки парк Црквине
142.	Храм светог Саве	Храм Светог Саве
143.	музеј града	Музеј Града
144.	Тврђаву Каштел	тврђаву Каштел

145.	кнез Михајлову	Кнез Михаилову
146.	Ђавољи Вир	Ђавољи вир
147.	(купалишта) кићин, мали рај, жегер	Кићин, Мали рај, Жегер
148.	сњешко	Сњешко
149.	римљана	Римљана
150.	Националних паркова	националних паркова
151.	Далматинске кухиње	далматинске кухиње

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошковић 1999: Радосав Бошковић, *Основе упоредне граматике словенских језика: фонетика, морфологија, грађење речи*, Београд: Требник, 1999.
2. Ивић и др. 2007: Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић, *Српски језички приручник*, Београд: Београдска књига, 2007.
3. Клајн 2004: Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, Београд: Српска школска књига, 2004.
4. Николић 2005: Светозар Николић, *Старословенски језик: правопис, гласови, облици, примери с речником*, Београд: БАРД-ФИН; Бања Лука: РОМАНОВ, 2005.
5. Пешикан и др. 2010: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српског језика*, Нови Сад: Матица Српска, 2010.
6. Пипер и др. 2005: Предраг Пипер и други, *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*, редактор Милка Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска, 2005.
7. Пипер, Клајн 2017: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2017.
8. РСЈ: Група аутора, *Речник српског језика*, редиговао и уредио Мирослав Николић, Нови Сад: Матица српска, 2011.
<https://archive.org/details/recnik-srpskoga-jezika-2011/page/n6/mode/1up?view=theater>
9. Скок 1971: Петар Скок, *Етимолошки рјечник хрватског или српског језика*, Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности, 1971.
10. Станојчић, Поповић 2000: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Граматика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000.
11. Стевановић 1986: Михајло Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Граматички системи и књижевнोजезичка норма)*, Београд: Научна књига, 1986.
12. Фекете 2005: Егон Фекете, *Језичке доумице: новије и старије*, Београд: Београдска књига, 2005.
13. Шкаљић 1966: Абдулах Шкаљић, *Турцизми у српскохрватском језику*, Сарајево: Свјетлост, 1966.

БИОГРАФИЈА

Милена Анђић је рођена 20. августа 1989. године у Бањој Луци. Основну школу завршила је у Омарској и добитник је Вукове дипломе. Гимназију је завршила у Приједору. Након средње школе уписала се на Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, на Одсјек за српски језик и књижевност. Факултет је завршила 2013. године. Мастер студије на истом факултету уписала је 2022. године.

Као професор српског језика била је запослена у више школа. Тренутно ради на пословима библиотекара у Основној школи „Доситеј Обрадовић“ у Приједору. Бави се лектуром и коректуром.

Универзитет у Бањој Луци

Филолошки факултет

Наставно-научном вијећу

Наставно-научно вијеће Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци, на сједници одржаној 5. септембра 2024. године (рјешење бр. 09/3.1422/24), усвојило је приједлог комисије за оцјену мастер рада „Језичке грешке у писменим радовима приједорских основношколаца” кандидаткиње Милене Анђић, у сљедећем саставу: др Дијана Црњак, редовни професор, др Биљана Бабић, редовни професор, и др Драгомир Козомара, редовни професор. Након читања рада, ова комисија Вијећу подноси сљедећи

ИЗВЈЕШТАЈ

Мастер рад „Језичке грешке у писменим радовима приједорских основношколаца” кандидаткиње Милене Анђић урађен је на укупно 73 стране, величином слова 12, са проредом 1,5. Рад се састоји од сљедећих дијелова: *Сажетак* (стр. 4–5), *Садржај* (стр. 6), *Увод* (стр. 7–8), *Најчешће граматичке грешке у писменим радовима приједорских основношколаца* (стр. 9–23), *Најчешће правописне грешке у писменим радовима приједорских основношколаца* (стр. 24–62), *Закључак* (стр. 63–65), *Преглед језичких недоумица* (стр. 66–71), *Литература* (стр. 72) и *Биографија* (73).

У уводном дијелу кандидаткиња Милена Анђић одредила је циљ рада, предмет истраживања, хипотезе истраживања, методе истраживања и садржај рада. Такође, навела је да грађу за рад представљају писмени радови сто двадесет ученика од шестог до деветог разреда основне школе, при чему у обзир нису узимани радови оцијењени негативном или најнижом пролазном оцјеном. Будући да је *Наставним планом и програмом* предвиђено да се током школске године

ураде четири писмене задаће, анализирано је око петсто ученичких писмених радова.

У поглављу *Најчешће граматичке грешке у писменим радовима приједорских основношколаца* кандидаткиња је прво дала основне податке о граматички као науци, а потом је граматичке грешке подијелила водећи рачуна о подјели саме граматике: на фонетски, морфолошки, синтаксички и лексички ниво.

На основу презентоване грађе сазнајемо да се најчешће граматичке грешке тичу гласовних промјена (најчешћа кад се *д* нађе испред *с*, нпр. *претставља*, *потстичу*, *отсутан*), правила грађења глаголских облика (прије свега аориста, нпр. *угледашмо*, *нападошмо*, *кренушмо*, *одлучишмо*, *стигошмо*), одсуства употребе присвојне замјенице за свако лице (нпр. *Угледам се на моју мајку из више разлога*) и приједлошко-падежних конструкција (нпр. *рођендан од друга*, *није задовољна са тим*, *у вези школе*) итд.

У дијелу *Најчешће правописне грешке у писменим радовима приједорских основношколаца* кандидаткиња примјећује да ученици највише гријеше код рефлекса гласа Ђ (нпр. *човијек*, *ријешење*, *оружије*; *осмјех*, *заувјек*, *цјенити* и сл.), у употреби зареза (најчешће у међуклаузалним везама), у писању одричне рјечице уз глаголе, у писању презента енклитичких облика помоћног глагола *хтјети* (нпр. *ће мо*, *ће те*), аориста помоћног глагола *бити* (нпр. *би смо*, *би сте*) итд.

У закључним разматрањима кандидаткиња пажљиво своди резултате истраживања и констатује да је у писменим радовима приједорских основношколаца нађено много одступања од правописних правила српског језика, те да је тиме потврђено стање које је уочено и у усменом изражавању ученика.

Слиједи *Преглед језичких недоумица*, за који кандидаткиња истиче да му је циљ лакши проналазак одређених језичких појава.

Посљедњи дио рада јесте попис библиографије, из којег је видљиво да се кандидаткиња користила релевантном србистичком литературом, критички се односећи према њој.

Закључак и приједлог

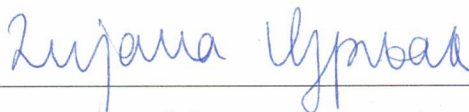
Кандидаткиња Милена Анђић у свом мастер раду „Језичке грешке у писменим радовима приједорских основношколаца” постигла је циљ истраживања: издвојила је и описала најчешће језичке грешке у наведеном корпусу, доводећи их у везу са граматичким или правописним правилима наше књижевне норме.

Комисија из наведених разлога **предлаже Наставно-научном вијећу Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци да кандидаткињи Милени Анђић одобри усмену одбрану рада пред комисијом која потписује овај извјештај.**

У Бањој Луци, 20. 9. 2024.

Комисија

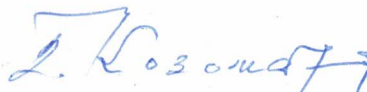
Проф. др Дијана Црњак, редовни професор за ужу научну област Специфични језици – српски језик, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, ментор

Проф. др Биљана Бабић, редовни професор за ужу научну област Специфични језици – српски језик, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, члан

Проф. др Драгомир Козомара, редовни професор за ужу научну област Специфични језици – српски језик, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, члан

Изјава о идентичности штампане и електронске верзије
мастер/магистарског рада

Име и презиме аутора Милена Азбичић
Наслов рада Техничке грешке у тимарезним редовима
Ментор проф. др Јулија Јурић

Изјављујем да је штампана верзија мог мастер/магистарског рада идентична електронској верзији коју сам предао/ла за дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци.

У Бањој Луци октобар 2024.

Потпис кандидата

Милена Азбичић

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је
мастер/магистарски рад

Наслов рада

Наслов рада на енглеском језику

- Примјерке грешке у писменим редовним
психолошких тестова средњошколца
- Language conflicts in the written
exams of Rijecdon primary school
students
- ☒ резултат сопственог истраживачког рада,
 - ☒ да мастер/магистарски рад, у цјелини или у дијеловима, није био предложен за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
 - ☒ да су резултати коректно наведени и
 - ☒ да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Бањој Луци

октобар 2024.

Потпис кандидата

Милена Арџут